

Univerzitet u Sarajevu – Filozofski
fakultet Odsjek za psihologiju

ULOGA MUDROG REZONOVANJA U RJEŠAVANJU INTERGRUPNIH SUKOBA

ZAVRŠNI RAD

Student:

Gabriel Nikitović

Mentor:

prof. dr. Nermin Đapo

Sarajevo, Mart 2025

University of Sarajevo – Faculty of
Philosophy Department of Psychology

THE ROLE OF WISE THINKING IN INTERGROUP CONFLICT RESOLUTION

FINAL THESIS

Student:

Gabriel Nikitović

Mentor:

Prof. Dr. Nermin Đapo

Sarajevo, March 2025

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati ulogu mudrog rezonovanja kao strategije za smanjenje intergrupih sukoba. Studija, koja je provedena u sociokulturno podijeljenom okruženju Bosne i Hercegovine, koristila je Povorku ponosa kao kontroverzni događaj oko kojeg postoje polarizacije u društvu kako bi se istražilo koliko dobro ciljane intervencije mogu smanjiti predrasude. U istraživanju je učestvovalo 179 ispitanika. Za prikupljanje podataka korišteni su sljedeći instrumenti: skala situacijskog mudrog rezonovanja, skala globalnog mudrog rezonovanja, skala intergrupne pristrasnosti, skala odobravanja politika i skala bihevioralnih ishoda. Postavljena je hipoteza da će ispitanici koji su prošli vježbu mudrog rezonovanja i samodistanciranja imati više rezultate na skali situacijskog mudrog rezonovanja i na upitniku intergrupne pristrasnosti u poređenju sa ispitanicima dvije kontrolne grupe. Ispitanici eksperimentalne i aktivne kontrolne grupe su pokazali veću spremnost na rješavanje sukoba putem kompromisa kao rezultat intervencije, dok nije bilo promjene u intergrupnoj pristrasnosti i situacijskom mudrom rezonovanju kao generalnom faktoru. Ove kognitivne modifikacije, međutim, nisu rezultirale značajnim promjenama u ponašanju, kao što je uključivanje u inicijative koje su pomogle LGBTQ populaciji. Relativno kratko trajanje intervencije, dominantno studentski uzorak, mogući uticaj društveno poželjnih odgovora su neka od ograničenja provedenog istraživanja. Bez obzira na ova ograničenja, rezultati ukazuju na korisnost intervencija mudrog rezonovanja u podsticanju inkluzije i smanjenju društvenih podjela. Dugoročne uticaje i širu upotrebu u različitim konfliktnim okruženjima trebalo bi istražiti u budućim studijama.

Ključne riječi: mudro rezonovanje, situacijsko mudro rezonovanje, intergrupni sukobi, intergrupna pristrasnost

Abstract

The aim of the research was to examine the role of wise reasoning as a strategy for reducing intergroup conflict. The study, which was conducted in the socioculturally divided environment of Bosnia and Herzegovina, used the Pride Parade as a controversial event around which there are polarizations in society to investigate how well targeted interventions can reduce prejudice. The research involved 179 respondents. The following instruments were used for data collection: the Situational Wise Reasoning Scale, the Global Wise Reasoning Scale, the Intergroup Bias Scale, the Policy Approval Scale, and the Behavioral Outcomes Scale. It was hypothesized that respondents who underwent the wise reasoning and self-distancing exercise would have higher scores on the Situational Wise Reasoning Scale and the Intergroup Bias Questionnaire compared to respondents in the two control groups. Respondents in the experimental and active control groups showed a greater willingness to resolve conflicts through compromise as a result of the intervention, while there was no change in intergroup bias and situational wise reasoning as a general factor. These cognitive modifications, however, did not result in significant behavioral changes, such as engagement in initiatives that helped the LGBTQ population. The relatively short duration of the intervention, the predominantly student sample, and the possible influence of socially desirable responses are some of the limitations of the research. Despite these limitations, the results suggest the usefulness of wise reasoning interventions in fostering inclusion and reducing social divisions. Long-term impacts and broader use in different conflict settings should be explored in future studies.

Key words: wise reasoning, situated wise reasoning, intergroup conflicts, intergroup bias

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Mudro rezonovanje	2
1.2. Intergrupni sukobi.....	6
1.3. Mudro rezonovanje i intergrupni sukobi	8
3. CILJ, PROBLEM I HIPOTEZE	12
3.1.1. Cilj i problem istraživanja	12
3.1.2. Hipoteze	12
4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA.....	13
4.1. Uzorak	13
4.2. Instrumentarij i materijali	13
4.3. Postupak.....	16
5. REZULTATI	17
5.1. Deskriptivne statističke vrijednosti.....	17
5.2. Glavne analize.....	18
5.2.1 Razlike na skali situacijskog mudrog rezonovanja kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe.....	18
5.2.2 Razlike na subskalama situacijskog mudrog rezonovanja kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe	19
5.2.3 Razlike na skali intergrupne pristrasnosti kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe	21
5.2.4 Razlike na skali odobravanja politika kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe	22
5.2.5 Razlike na skali bihevioralnih ishoda kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i kontrolne grupe	22
6. DISKUSIJA	23
7. ZAKLJUČAK	30
8. LITERATURA.....	31
9. PRILOG	34

1. UVOD

U današnjem globaliziranom društvu, obilježenim rastućim disparitetima i društvenim podjelama, rješavanje međugrupnih sukoba je postao ključni izazov. Sukobi koji proizlaze iz društvenih, kulturnih, vjerskih i etničkih razlika postaju sve češći kako civilizacije postaju integriranije. Ovi sukobi imaju značajan uticaj na društvenu kohezivnost, ekonomsku stabilnost i opšte ljudsko blagostanje, bez obzira da li imaju oblik političkog rivalstva, vjerskih sukoba ili rasnih tenzija (Allport et al., 1954; Stephan & Stephan, 2000).

Konvencionalne metode rješavanja sukoba često stavljaju snažan naglasak na pravne procedure, diplomatske razgovore i finansijske naknade. Uprkos njihovoj važnosti, ovi pristupi često zanemaruju psihološke i emocionalne aspekte sukoba koji leže ispod površine (Pruitt & Rubin, 1994). Psihološki koncepti poput mudrog rezonovanja pružaju važan uvid u razumijevanje načina na koji ljudi i zajednice vide, razumiju i reaguju na sukobe ove karakteristike (Grossmann, 2017).

Mudro rezonovanje nudi način razumijevanja i umanjivanja problema kognitivnih i emocionalnih pristrasnosti između grupa. Ono uključuje reflektivno mišljenje, sagledavanje stavova drugih i kontrolu emocija (Grossmann et al., 2010). Mudro rezonovanje može potaknuti izgradnju mirnijih i dugotrajnijih odnosa promovirajući pragmatičan i empatičan način rješavanja problema. U okviru koncepta mudroga rezoniranja naglašeno je sagledavanje različitih gledišta, prihvaćanje onoga što se ne zna i suočavanje s teškim društvenim situacijama s pažnjom i promišljanjem (Baltes & Staudinger, 2000).

Dodavanje mudrog rezonovanja pristupima u rješavanju sukoba vrlo je važno i u teoriji i u praksi. Za dobro rješavanje sukoba potrebno je više od običnog dogovora; zahtijeva duboke i velike promjene u načinu na koji ljudi misle i djeluju (Halperin, 2015). Integracijom mudrog rezonovanja u ove procese, možemo poboljšati efikasnost napora za rješavanje sukoba, što će dovesti do trajnijeg mira i saradnje među različitim grupama (Grossmann et al., 2016).

S obzirom na sve veću polarizaciju i fragmentaciju u mnogim današnjim društvima, istraživanje uloge mudrog rezonovanja u rješavanju međugrupnih sukoba je i pravovremeno i ključno.

1.1. Mudro rezonovanje

Mudro rezonovanje je konstrukt koji sadrži nekoliko komponenti iz različitih domena psihologije, kao što su kognicija, refleksija, etika i emocije. Ono uključuje sposobnost razmatranja različitih perspektiva, prepoznavanja nedostatka vlastitog znanja, snalažanje u društvenim situacijama sa empatijom i predviđanje ishoda. (Grossmann et al., 2010). Historijski korijeni mudrog rezonovanja se mogu pronaći i u drevnim filozofskim učenjima antičke Grčke i Kine, koji su svojevremeno naglašavali značaj praktične mudrosti (st.grčki, *phronesis*) i moralno rasuđivanje. Aristotel je u svojoj Nikomahovoj etici opisao praktičnu mudrost kao sposobnost dobrog promišljanja o tome šta je dobro i korisno za sebe i zajednicu (Aristotel, prevedeno 2014). Konfučije je, na sličan način, naglašavao važnost dobronamjernosti, pravednosti, ispravnosti i mudrosti u postizanju harmoničnog društva (Konfučije, prevedeno 1997).

Razvoj mudrog rezonovanja kao psihološkog konstrukta obilježen je s nekoliko ključnih prekretnica. Berlinska paradigma mudrosti, uvedena početkom 1990-ih, definira mudrost kao stručno znanje o temeljnoj pragmatiki života (Baltes i Smith, 1990). Ova paradigma pravi razliku između osobnih i općih aspekata mudrosti, tako što nalaže da mudri pojedinci ne samo da posjeduju znanje o ljudskoj prirodi, životnom razvoju i izazovima života, već su također sposobni primijeniti to znanje na kontekstualno prikladan i prilagodljiv način. Paradigma naglašava važnost razmatranja šireg društvenog i kulturnog konteksta u kojem se izražava mudrost i sugerira da mudrost uključuje ravnotežu između individualne stručnosti i zahtjeva specifičnih situacija. Ova paradigma identifikuje pet kriterijuma mudrosti: bogato činjenično znanje, bogato proceduralno znanje, kontekstualizam životnog vijeka, relativizam vrijednosti i životnih prioriteta, i prepoznavanje i upravljanje neizvjesnošću. Ovi kriterijumi naglašavaju važnost balansiranja različitih oblika znanja i vrijednosti u mudrom rezonovanju, kao i prepoznavanje složenosti i promjenljivosti životnih situacija.

Prema Sternbergu (1998), integracija znanja i iskustva je ključna dimenzija mudrog rezonovanja. On sugerira da mudrost uključuje sintezu teorijskog razumijevanja s praktičnom primjenom, čime se olakšavaju prilagodljivi odgovori na složene izazove stvarnog svijeta. Bit Sternbergove "teorije ravnoteže" leži u integraciji različitih aspekata koji pridonose mudrosti. Sternbergov rad značajno pridonosi konceptualizaciji mudrosti, naglašavajući njenu višedimenzionalnu prirodu i

naglašavajući važnost postizanja skladne ravnoteže između različitih aspekata za razvoj istinski mudrog načina razmišljanja.

Još jedan utjecajan model predstavljaju Baltes i Staudinger (2000), koji predlažu metaheuristički okvir za mudrost. Autori sugeriraju da mudri pojedinci pokazuju sposobnost balansiranja i integracije različitih interesa i vrijednosti, kako na osobnoj tako i na društvenoj razini. Mudrost se u ovom kontekstu promatra kao dinamičan i prilagodljiv proces koji omogućuje optimalno funkcioniranje u složenim i izazovnim situacijama.

Nadalje, Ardel (2003) uvodi pojam pragmatične i kontekstualne prosudbe kao obilježja mudrosti. On naglašava sposobnost donošenja razumnih odluka koje uzimaju u obzir ne samo neposredne okolnosti, već i širi kontekst i potencijalne dugoročne posljedice. Ardelov model uključuje kognitivnu, reflektivnu i afektivnu dimenziju mudrosti. Kognitivna dimenzija uključuje stjecanje i primjenu znanja, dok reflektivna dimenzija obuhvaća samosvijest i introspekciju, a afektivna dimenzija odnosi se na empatijsko razumijevanje. Ardelov model naglašava međusobnu povezanost ovih dimenzija, tvrdeći da sveobuhvatno razumijevanje mudrosti zahtijeva razmatranje kognitivnih, emocionalnih i introspektivnih aspekata.

Naknadne studije su nastojale da operacionalizuju mudro rezonovanje, razvijajući mjere i okvire za njegovu empirijsku procjenu. Na primjer, Grossmann et al. (2010) predložili su model mudrog rezonovanja koji uključuje prepoznavanje varijabilnosti života, razmatranje više perspektiva i traženje kompromisa. Ovaj model je potvrđen u različitim kulturološkim kontekstima, naglašavajući univerzalnu važnost mudrog rezonovanja u ljudskim interakcijama.

Grossmann et al. (2013) predložili su socio-afektivni model mudrog rezonovanja. U ovom modelu, mudrost se promatra kao rezultat integriranja kognitivnih i emocionalnih procesa unutar socio-kulturološkog konteksta. Autori naglašavaju ulogu emocionalne regulacije, empatije i suosjećajnog razumijevanja u „mudrom“ donošenju odluka, ističući interpersonalnu i društvenu dimenziju mudrosti. Empirijska istraživanja su pokazala prednosti mudrog rezonovanja u različitim domenama života. Na primjer, Grossmann et al. (2013) otkrili su da pojedinci koji pokazuju viši nivo mudrog rezonovanja obično imaju bolje mentalno zdravlje, zadovoljavajuće odnose i bolje stanje. Mudro rezonovanje je takođe povezano sa boljim sposobnostima donošenja odluka i rješavanja problema, jer omogućava pojedincima da se efikasnije snalaze u složenim i neizvesnim situacijama (Grossmann et al., 2013). Ovi nalazi naglašavaju važnost njegovanja

mudrog rezonovanja kod pojedinaca i zajednica kako bi se poboljšalo cjelokupno funkcioniranje i otpornost.

Grossmann (2017) objašnjava da se mudro rezonovanje najprije manifestira u situacijama „neizvjesnosti“, odnosno u situacijama konflikta interesa, etičkih i moralnih dilema, intergrupnih sukoba i slično, te da uspješnost u rješavanju tih ambivalentnih i kompleksnih situacija odlikuje mudro rezonovanje. U biti, znanstveno istraživanje mudrog rezonovanja otkriva bogatu koreografiju međusobno povezanih dimenzija, prikazujući mudrost kao dinamičnu i prilagodljivu sposobnost koja nadilazi puku intelektualnu snagu, koje obuhvata emocionalnu inteligenciju, iskustvo i duboko razumijevanje morala i kulturoloških normi.

Obzirom da predstavlja temelj konceptualizacije i operacionalizacije mudroga rezonovanja našeg istraživanja, u nastavku ćemo nešto detaljnije prikazati Model zajedničke mudrosti autora Grossmana i saradnika (2020)

Model zajedničke mudrosti Grossmana i saradnika

Grossmann et al. (2020) predlažu Model zajedničke mudrosti (engl. *Common wisdom model*) koji obuhvata perspektivističku metakogniciju (PMC) kao centralnu komponentu, koja se sastoji od epistemičke/intelektualne poniznosti, balansiranje/kompromis između različitih tačaka gledišta, adaptibilnost kontekstu i zauzimanje različitih perspektiva (slika 1). Sve komponente utemeljene na moralnim aspiracijama koje su specifične ovisno o socijalnim odnosno kulturološkim kontekstima.

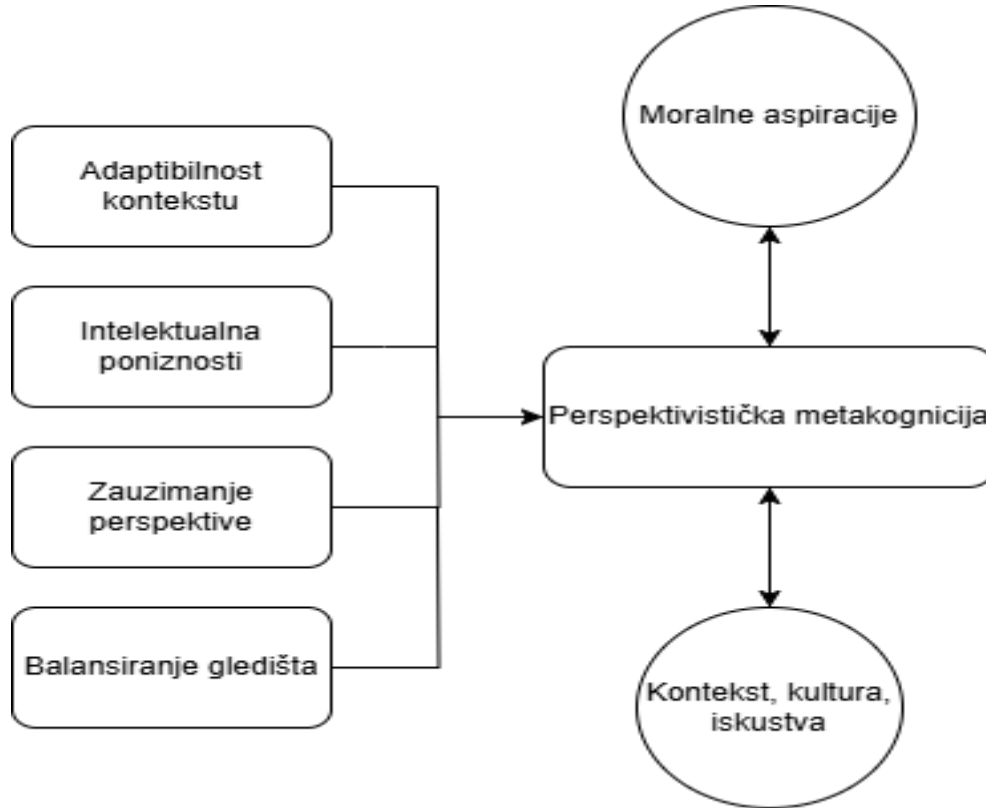
Epistemička/intelektualna poniznost je ključna dimenzija mudrog rezonovanja koja uključuje priznanje vlastitih kognitivnih ograničenja. Ovaj aspekt se fokusira na prepoznavanje granica vlastitog znanja i otvorenosti ka novim informacijama i perspektivama. Intelektualna poniznost omogućava pojedincima da pristupe problemima s manje uključenosti ega, podstičući način razmišljanja koji daje prednost učenju i rastu u odnosu na defanzivnost ili sigurnost (Grossmann et al., 2013). Ona igra centralnu ulogu u smanjenju predrasuda, kao što je sklonost precjenjivanju valjanosti nečijih uvjerenja, što se često uočava u globalnim procjenama mudrosti.

Zauzimanje perspektive je sposobnost razmatranja i integracije gledišta drugačijih od vlastitih. Ova komponenta naglašava empatiju i kognitivnu sposobnost da se „stavi u tuđe cipele“ kako bi razumjeli njihove motivacije, emocije i rezonovanje. Prema Brienza et al. (2018), ovo je temeljni

aspekt mudrosti koji promovira saradnju i rješavanje konflikata, jer pomaže pojedincima da se pomaknu dalje od vlastitih predrasuda kako bi uvažili širi društveni kontekst. Zauzimanje perspektive je također blisko povezano s prosocijalnim ponašanjem i povezano je sa smanjenom tendencijom stereotipiziranja drugih (Galinsky i Moskowitz, 2000).

Adaptibilnost kontekstu je implicitna komponenta modela zajedničke mudrosti, budući da je usklađena s nekoliko ključnih aspekata mudrog rezonovanja, kao što je prepoznavanje promjena i fluktuacija, razmatranje višestrukih ishoda i usvajanje perspektive autsajdera. Iako nije eksplicitno označena kao samostalna komponenta, prilagodljivost kontekstu je duboko usađena u situaciono mudro zaključivanje. Odnosi se na sposobnost pojedinca da prilagodi svoje razmišljanje, odluke i postupke kako bi zadovoljio specifične zahtjeve date situacije. Ova prilagodljivost se ogleda u naglasku modela na fleksibilnosti u razmišljanju, priznajući da su situacije dinamične i da se rješenja moraju razvijati s promjenjivim okolnostima (Grossmann et al., 2013).

Balansiranje gledišta naglašava sposobnost integracije različitih perspektiva uz izbjegavanje krutog ili jednostranog razmišljanja. Balansiranje gledišta uključuje razumijevanje da složene situacije često uključuju sukobljene interese, a „mudri“ pojedinci moraju razmotriti više perspektiva kako bi došli do pravednih i promišljenih rješenja. Ova vještina je usko povezana sa zauzimanjem perspektive, jer zahtijeva iskorak izvan vlastitih predrasuda kako bi se istinski razumjeli motivacije i potrebe drugih (Galinsky i Moskowitz, 2000). Također je povezana sa Sternbergovom (1998) teorijom ravnoteže mudrosti, koja naglašava važnost vaganja ličnih, međuljudskih i društvenih interesa za postizanje pravednih i praktičnih rezultata. Promovirajući intelektualnu poniznost i otvorenost za alternativne perspektive, ravnoteža gledišta omogućava pojedincima da donose odluke koje nisu samo kognitivno zdrave, već i emocionalno i socijalno usklađene. Ova komponenta je neophodna za snalaženje u složenim interpersonalnim i društvenim izazovima, jer podstiče saradnju i smanjuje polarizaciju.

Slika 1 Shematski prikaz modela zajedničke mudrosti

1.2. Intergrupni sukobi

Intergrupni sukob se odnosi na tenzije i sporove između različitih društvenih, etničkih, vjerskih ili kulturoloških grupa. Ovi sukobi mogu proizaći iz različitih izvora, uključujući nadmetanje za resurse, historijske nesuglasice i uočene prijetnje grupnom identitetu (Tajfel & Turner, 1979). Proučavanje intergrupnih sukoba ima dugu historiju, sa ranim doprinosima sociologa i politologa koji su ispitivali strukturalne i društvene faktore koji pokreću grupni antagonizam. Jedna od temeljnih teorija u ovoj oblasti je teorija realističkog sukoba, koju je predložio Sherif (2015), koja nalaže da sukob među grupama proizlazi iz nadmetanja oko oskudnih resursa.

Teorija realnog sukoba demonstrirana je u čuvenom eksperimentu u pećini pljačkaša (Sherif, 2015), gdje su se dvije grupe dječaka u ljetnom kampu sukobile jedna protiv druge u takmičarskim aktivnostima. Konkurencija je vodila do neprijateljstva i sukoba između grupa, koji su se mogli riješiti samo kroz kooperativne aktivnosti koje su zahtijevale međuzavisnost. Ova studija je istakla

ulogu konkurencije i saradnje u oblikovanju intergrupnih odnosa i postavila temelje za kasnija istraživanja međugrupnih sukoba.

U posljednjih nekoliko desetljeća, psihološke perspektive intergrupnih sukoba su se proširile i uključile kognitivne i emocionalne procese. Teorija društvenog identiteta Tajfela i Turnera (2003) čini osnovu za razumijevanje intergrupnih sukoba. Ova teorija tvrdi da društvena kategorizacija, društvena usporedba i društveni identitet doprinose sukobima potičući pristranost unutar grupe i favoriziranje. Oni ističu izvođenje vlastite vrijednosti iz članstva u grupi, i razjašnjavaju kognitivne procese koji su u osnovi nastanka stereotipa i predrasuda. Intergrupni sukobi manifestiraju se različito u različitim društvenim kontekstima. U zajednicama, rascjepi između interesnih grupa mogu potaknuti polarizaciju i animozitet, dok sukobi između etničkih, rasnih ili vjerskih grupa često rezultiraju predrasudama i diskriminacijom. Na široj skali, društvene tenzije između grupnih identiteta mogu eskalirati u etnopolitički rat, koji uključuje i lokalne i međunarodne aktere. Bez obzira na nivo interakcije, pogrešno vođeni sukobi između vlasti i birača ili između većinskih i manjinskih grupa mogu dovesti do frustracije i otuđenja. U suštini, gdje god postoje značajne grupne razlike, postoji potencijal za destruktivni intergrupni sukob (Hewstone i Greenland, 2000).

Teorija društvenog identiteta bila je ključna u objašnjavanju različitih oblika međugrupnih predrasuda i sukoba. Na primjer, ova teorija je korištena za razumijevanje etničkih i rasnih sukoba, vjerskih tenzija, pa čak i sukoba između sportskih timova. Teorija je također poslužila za intervencije usmjerene na smanjenje međugrupnih pristrasnosti, kao što je promoviranje zajedničkih identiteta i međugrupnog kontakta (Gaertner i Dovidio, 2014). Drugi značajni modeli uključuju hipotezu o kontaktu (Allport, 1954), koja sugerira da pod određenim uvjetima, međugrupni kontakt može smanjiti predrasude. Allport (1954) je predložio da kontakt između grupa može dovesti do poboljšanja međugrupnih odnosa ako uključuje jednak status, zajedničke ciljeve, međugrupnu saradnju i podršku vlasti.

Model dvostruke zabrinutosti (Rubin, Pruitt i Kim, 1994) istražuje motivaciju koja leži u osnovi strategija rješavanja sukoba. Ovaj model postavlja da pojedinci u konfliktnim situacijama imaju dvije primarne brige: brigu za vlastite ishode i brigu za ishode druge strane. U zavisnosti od ravnoteže između ovih briga, pojedinci mogu usvojiti različite strategije rješavanja sukoba, kao što su nadmetanje, izbjegavanje, prilagođavanje, kompromis ili saradnja. Model sugerise da

efikasno rješavanje sukoba zahtijeva balansiranje sopstvenih interesa sa interesima druge strane, što može dovesti do konstruktivnijih i održivijih ishoda.

1.3. Mudro rezonovanje i intergrupni sukobi

Mudro rezonovanje, koje karakterizira uravnotežena integracija intelektualne poniznosti, zauzimanja perspektive i razmatranja šireg konteksta, ima potencijal transformisati ekstremistički način rješavanja intergrupnih sukoba. Teoretski, mudro rezonovanje osnažuje pojedince da se suoče s izazovima na praktičan način prelazeći granice „egocentričnih“ razmišljanja. Potiče duboko promišljanje o složenim situacijama i širu perspektivu, rezultirajući uravnoteženijim i nijansiranijim razumijevanjem. To, zauzvrat, pomaže suzbiti pristrane reakcije u društvenim postavkama, poput stereotipa i negativnih reakcija prema različitim grupama. U intergrupnim scenarijima, mudro rezonovanje može poticati pozitivniji ili manje izraženo negativan pogled prema različitim grupama i smanjiti polarizaciju mišljenja i stavova (Brienza et al., 2021).

Mudro rezonovanje utiče na rješavanje međugrupnih sukoba kroz nekoliko mehanizama. Prvo, promovise zauzimanje perspektive i empatiju, omogućavajući pojedincima da razumiju gledišta i emocije suprotne grupe (Grossmann, 2017). Zauzimanje perspektive uključuje aktivno razmatranje misli, osjećaja i perspektiva drugih, što može smanjiti predrasude i potaknuti empatiju. Empatija, zauzvrat, omogućava pojedincima da se emocionalno povežu s drugima i prepoznaju svoju zajedničku ljudskost. Ovi procesi su ključni za identifikaciju zajedničkih osnova i pregovaranje o obostrano prihvatljivim rješenjima.

Istraživanja su pokazala da zauzimanje perspektive i empatija mogu smanjiti međugrupne predrasude i promovirati pozitivne međugrupne odnose. Na primjer, Batson et al. (2002) su otkrili da izazivanje empatije prema članu vanjske grupe dovodi do pozitivnijih stavova i ponašanja prema vanjskoj grupi. Slično, pokazalo se da zauzimanje perspektive smanjuje prihvatanje stereotipa i poboljšava međugrupne stavove (Galinsky & Moskowitz, 2000).

Nadalje, mudro rezonovanje uključuje emocionalnu regulaciju, koja pomaže pojedincima da upravljaju vlastitim emocijama i konstruktivno reaguju na emocije drugih. Emocionalna regulacija je sposobnost praćenja, evaluacije i modifikacije nečijih emocionalnih odgovora kako bi se postigli željeni ishodi. Djelotvorna emocionalna regulacija može deeskalirati tenzije i stvoriti povoljnije

okruženje za dijalog. Na primjer, Tamir et al. (2007) su otkrili da su pojedinci koji su bili bolji u regulaciji svojih emocija imali manje sukoba i imali više zadovoljavajućih međuljudskih odnosa.

Studije slučaja i praktični primjeri ilustriraju primjenu mudrog rezonovanja u rješavanju sukoba. Na primjer, u kontekstu etničkih sukoba, češća je vjerovatnoća da će lideri koji pokazuju mudro rezonovanje usvojiti inkluzivne politike i uključiti se u dijalog sa suprotstavljenim grupama (Grossmann et al., 2016). Nelson Mandela se često navodi kao primjer vođe koji je pokazao mudro rezonovanje u rješavanju sukoba aparthejda u Južnoj Africi. Mandelina sposobnost da zauzme više perspektiva, da se saosjeća sa svojim protivnicima i reguliše svoje emocije odigrala je ključnu ulogu u postizanju mirne tranzicije ka demokratiji.

Slično, pokazalo se da intervencije usmjerene na podsticanje mudrog rezonovanja, kao što su vježbe zauzimanja perspektive i reflektivne prakse, smanjuju međugrupne predrasude i promoviraju pomirenje.

Brienza i Grossman et al., (2017) su došli do nalaza o klasnim razlikama u spremnosti za korištenje mudrog rezonovanja (viša klasa odnosno white collar radnici i niža/srednja klasa blue collar radnici). Istraživanje je pokazalo da su radnici niže klase mnogo spremniji u korištenju mudrog rezonovanja u odnosu na radnike više klase.

Grossman i Kross et al., (2014) su sproveli istraživanje o Solomonovom paradoksu. Solomonov paradoks se odnosi na psihološki fenomen koji uključuje sposobnost pružanja mudrih savjeta drugima, ali izostaje primjena mudrosti u sopstvenom životu. Ime je dobio po biblijskom kralju Solomonu, koji je bio poznat po svojoj mudrosti, ali je donosio upitne lične odluke. Istraživanja su pokazala da kada su ispitanici koristili treće lice u rješavanju postavljenih „zadataka“ da su mnogo više koristili perspektivističku metakogniciju u odnosu na ispitanike koji su koristili prvo lice, ovo ujedno može biti i intervencija. Manipulacije su korištene u svrhu „Boosting wisdom“. Korištene su dvije manipulacije: prva manipulacija (Self vs Other) i druga manipulacija (korištenje prvog lica vs korištenje trećeg lica). Razlike su pronađene samo u uvjetu Self, dok u uvjetu Other nije bilo razlike među korištenim licima.

Slična intervencija se koristila u drugim studijima. Poticanje ljudi da razmišljaju o negativnim prošlim iskustvima iz ego-decentrirane perspektive dovelo je do veće intelektualne poniznosti, priznanja da su izazovi s kojima se netko može suočiti vjerojatno prolazni, te razmatranja različitih

perspektiva, kao i njihove integracije. Zapravo, mala uputa za korištenje jezika u trećem licu ("što će Jack učiniti?") umjesto jezika u prvom licu ("što ću učiniti?") pružila je poticaj u mudrosti pri razmišljanju o izazovnoj situaciji. Nadalje, vremensko distanciranje (npr. uzimanje perspektive o iskustvu kao da se dogodilo prije godinu dana u odnosu na ono što se događa ovdje i sada) dovelo je do održivog rasuđivanja o interpersonalnim prijestupima u vezi (Huynh, Yang i Grossmann, 2016.).

Brienza, Kung i Chao (2021) su proveli 7 studija o različitim intergrupnim konfliktima. U ovom sveobuhvatnom istraživačkom poduhvatu, autori nastoje rasvijetliti zamršenu dinamiku odnosa između mudrog rezonovanja i intergrupne pristranosti unutar konteksta raznolikih i polariziranih društvenih sukoba. Temeljna hipoteza koja pokreće ovo istraživanje tvrdi da mudro rezonovanje pokazuje negativnu korelaciju s intergrupnom pristranošću. Ovaj obrnuti odnos karakteriziraju dva ključna aspekta: prvo, povećani stupanj pozitivnosti i milosrđa prema vanjskim grupama, i drugo, vidljivo smanjenje polarizacije, što ukazuje na uravnoteženije stavove između entiteta unutar grupe i entiteta izvan grupe. Istraživanje se odvija kroz više faza, označenih kao studije 1-7, od kojih svaka pridonosi uspostavljanju i replikaciji navodnog odnosa. Nacrt istraživanja uključuje unutargrupne i intergrupne pristupe, povećavajući ekološku valjanost i mogućnost generalizacije. Ta se raznolikost proteže na društvene kontekste koji se istražuju, obuhvaćajući različite međugrupne dinamike unutar polariziranih okruženja.

Studija se temelji na prethodnom radu na potvrđivanju mudrog razmišljanja kao zasebnog konstrukta, odvojenog od drugih varijabli kao što su IQ, osobine ličnosti, motivacije, vrijednosti i tako dalje.

Studija 5 ima nijansirani pristup u ispitivanju inkrementalne valjanosti mudrog rezonovanja posebno u predviđanju međugrupne pristranosti. Ova analiza produbljuje razumijevanje uloge mudrog rezonovanja u oblikovanju stavova i ponašanja unutar međugrupne dinamike. Istraživanje se proteže dalje u eksperimentalne nacrt studijama 6 i 7, gdje autori koriste indukciju mudrog rezonovanja iz prethodno navedene „Boosting wisdom“ intervencije. Ovi eksperimenti ne samo da pružaju početne dokaze o uzročnosti, već također utiru put budućim istraživanjima učinkovitosti obuke i obrazovanja u poticanju mudrog rezonovanja. Ovo istraživanje, odnosno studija 7 će služiti kao i temelj za istraživanje koje je sprovedeno u sklopu ovog rada.

Mudro rezonovanje se pojavilo kao ključan psihološki konstrukt u razumijevanju kako pojedinci i društva mogu efikasno upravljati složenim društvenim izazovima. Njegova relevantnost postaje posebno izražena u kontekstu međugrupnih sukoba, gdje podjele na osnovu etničke pripadnosti, vjere, političke pripadnosti ili drugih identitetskih etiketa stvaraju značajne prepreke društvenoj koheziji i saradnji. Istraživanje mudrog rezonovanja pruža uvid u to kako kognitivni i emocionalni procesi mogu doprinijeti smanjenju međugrupnih tenzija i podsticanju inkluzivnijih društava.

Jedan od primarnih razloga za proučavanje mudrog zaključivanja u kontekstu međugrupnog sukoba je njegov potencijal da ublaži predrasude koje održavaju podjele. Međugrupni sukobi su često podstaknuti kognitivnim distorzijama kao što su stereotipi, favorizovanje unutar grupe i dehumanizacija vanjskih grupa (Tajfel & Turner, 2003). Mudro rezonovanje, koje karakteriše intelektualna poniznost i zauzimanje perspektive, nudi način za rješavanje ovih izobličena ohrabrujući pojedince da kritički procijene svoja uvjerenja i razmotre alternativna gledišta. Promovirajući ove procese, mudro rezonovanje pomaže u uklanjanju kognitivnih barijera koje podržavaju međugrupne animozitete.

Nadalje, mudro rezonovanje naglašava važnost balansiranja individualnih, grupnih i društvenih interesa, što je posebno važno u rješavanju sukoba. Ova sposobnost je ključna u međugrupnim sukobima, gdje dogmatično pridržavanje interesa jedne grupe često dovodi do zastoja ili eskalacije. Na primjer, sposobnost traženja kompromisa i uvažavanja složenosti sukobljenih perspektiva može potaknuti zajedničko donošenje odluka i održive mirovne sporazume. Na društvenom nivou, razumijevanje mudrog rezonovanja može dati informaciju dizajnu intervencija i politika usmjerenih na smanjenje polarizacije i promoviranje inkluzivnosti.

Drugi razlog zašto je proučavanje mudrog rezonovanja i međugrupnih sukoba važno leži u njegovoj primjenjivosti na različite globalne izazove. Pitanja kao što su politička polarizacija, izbjegličke krize i kulturološki sukobi zahtijevaju sofisticirane pristupe koji nadilaze pojednostavljene metode rješavanja problema. Mudro rezonovanje pruža okvir za rješavanje ovih izazova na nijansiran i održiv način. Integracijom mudrog rezonovanja u kreiranje politike, lideri i institucije mogu razviti efikasnije strategije za upravljanje različitošću i rješavanje konflikata.

Proučavanje mudrog rezonovanja i međugrupnih sukoba je od vitalnog značaja za razumijevanje i rješavanje kognitivne, emocionalne i društvene dinamike koja pokreće podjele i saradnju. Promovirajući intelektualnu poniznost, zauzimanje perspektive i emocionalnu regulaciju, mudro

rezonovanje nudi moćno oružje za smanjenje predrasuda, rješavanje sukoba i podsticanje inkluzivnosti.

3. CILJ, PROBLEM I HIPOTEZE

3.1.1. Cilj i problem istraživanja

Istraživanje je sprovedeno s ciljem ispitivanja uloge mudrog rezonovanja u rješavanju intergrupnih sukoba. U skladu s ovim ciljem problem istraživanja je bio utvrditi efekat vježbe mudrog rezonovanja na situacijsko mudro rezonovanje, intergrupnu pristrasnost, bihevioralne ishode i odobravanje politika.

3.1.2. Hipoteze

H1a: Očekuje se da će ispitanici eksperimentalne grupe postići statistički značajno viši ukupan skor na skali situacijskog mudrog rezonovanja u odnosu na ispitanike iz kontrolnih grupa.

H1b: Očekuje se da će ispitanici eksperimentalne grupe postići statistički značajno više rezultate na 5 subskala situacijskog mudrog rezonovanja u odnosu na ispitanike iz kontrolnih grupa.

H2: Očekuje se da će ispitanici eksperimentalne grupe postići statistički značajno više rezultate na skali intergrupne pristrasnosti u odnosu na ispitanike iz kontrolnih grupa.

H3: Očekuje se da će ispitanici eksperimentalne grupe postići statistički značajno viši rezultat na skali bihevioralnih ishoda u odnosu na ispitanike iz kontrolnih grupa.

H4: Očekuje se da će ispitanici eksperimentalne grupe postići statistički značajno viši rezultat na skali odobravanja politika u odnosu na ispitanike iz kontrolnih grupa.

Hipoteze su oformljene po uzoru na studiju 7 istraživanja Brienze i saradnika (2021), koji su na osnovu modela zajedničke mudrosti pretpostavili da će ispitanici u uvjetu vježbe mudrog rezonovanja pokazati bolje rezultate na svim skalama za koje smatraju da su pokazatelj deeskalacije intergrupnih sukoba. Međutim, prijašnji istraživači nisu analizirali skalu situacijskog mudrog rezonovanja na nivou subskala što bi moglo dati neke specifičnije uvide u prirodu situacijskog mudrog rezonovanja u kontekstu međugrupnih sukoba.

4. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

4.1. Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 179 ispitanika. Najveći broj (93%) bili su studenti različitih fakulteta. Prosječna dob ispitanika bila je $M=22.34$ ($SD=4.43$), uz raspon dobi je od 19 do 48 godina. Od ukupnog broja ispitanika, 36 je muškog spola. Najveći broj ispitanika bili su studenti Univerziteta u Sarajevu (88%), zatim Istočnog Sarajeva (6%), Banja Luke (5.6%) i Mostara (2,2%), s tim da je najviše studenata sa Filozofskog fakulteta u Sarajevu (82.1%). Većina studenata je trenutno u prvom ciklusu studija (79.3%), zatim na drugom ciklusu (11.2), a mali broj pohađa treći ciklus (5%). Prema godini studija najviše ispitanika je na prvoj godini (34.1%), zatim na drugoj godini (33%), na trećoj godini (20.1%), na četvrtoj godini (2.8%) i na petoj godini (5%). Što se tiče etničke pripadnosti, najviše ispitanika se izjašnjavalo kao Bošnjaci (60.9%), zatim Bosanac i/ili Hercegovac (20.1%), kao Srbin (8.4%), kao Hrvati (2.8%) i ostali se nisu htjeli izjasniti (7.8%). Također je i ispitana vjerska pripadnost, najviše ispitanika se izjasnilo kao musliman (60.9%), zatim agnostik (11.7%), ateist (10.6%), pravoslavac (6.7%), katolik (6.1%), i 3.9% se nije htjelo izjasniti. Naposljetku, ispitana je seksualna orijentacija ispitanika, najviše se ispitanika izjasnilo kao heteroseksualci (78.2%), zatim biseksualci (11.7%), homoseksualci (1.1%) i 9% ispitanika se nije htjelo izjasniti.

4.2. Instrumentarij i materijali

Baterija instrumenata se sastojala iz tri dijela.

Prvi dio upitnika se sastoji od skale stavova prema LGBTQ populaciji, skale socijalne distance, i skale generaliziranog mudrog rezonovanja. Drugi dio sadrži dva teksta preuzeta sa internet portala koji se tiču Povorke ponosa u Sarajevu, i 4 pitanja otvorenog tipa ovisno o grupi kojoj ispitanik pripada. Nakon pročitano g članka, ispitanici iz eksperimentalne grupe prolaze kroz *vježbu mudrog rezonovanja* odnosno odgovaraju na pitanja u trećem licu, a ispitanici iz kontrolne grupe je ne rade. S tim imaju dvije kontrolne grupe, prva kontrolna grupa je odgovarala na pitanja ali u prvom licu, dok ispitanici iz druge kontrolne grupe uopšte ne odgovaraju na pitanja. Pitanja glase : „*Kakvo je mišljenje [Vaše ime/nadimak/njega/nje] o održavanju Povorke ponosa? Kakvu perspektivu [Vaše ime/nadimak/on/ona] zauzima o ovoj situaciji. Kako se perspektiva [Vaše ime/nadimak/njega/nje] o ovoj situaciji razlikuje od perspektive drugih ljudi?*” Šta [Vaše ime/nadimak/ona/on] misli kako

bi se situacija mogla promijeniti s vremenom? Koje sve probleme ili neizvjesnosti [Vaše ime/nadimak/on/ona] prepoznaje u vezi situacije. Šta [Vaše ime/nadimak/on/ona] misli da bi ljudi mogli raditi zajedno na dogovorima koji će sve strane učiniti sretnima?“

Treći dio se sastoji od skala situacijskog mudrog rezonovanja, intergrupne pristrasnosti, bihevioralnih ishoda, odobravanja politika i upitnika demografskih podataka.

Skala situacijskog mudrog rezonovanja. Situacijsko mudro rezonovanje mjereno je skalom situacijskog mudrog rezonovanja (Situating Wise Reasoning Scale - SWIS) (Brienza et al., 2018). Skalu su na bosanski jezik preveli autori studije. Skala se sastoji od 21 čestice koje predstavljaju neku tvrdnju sa kojom se ispitanici trebaju složiti ili ne, odgovori su mjereni Likertom od 5 stepeni, pri čemu 1 označava (uopšte ne) i 5 (veoma mnogo). Primjeri nekih čestica su : „*Pitao/la sam se da li možda postoje neke informacije koje ne znam i/ili kojima nemam pristup*“, „*Razmišljao/la sam da li osoba koja konflikt posmatra sa strane može imati drugačije mišljenje o konfliktnoj situaciji od mišljenja kojeg ja imam*“. Na našem uzorku, pouzdanost skale tipa unutrašnje konzistencije iznosi $\alpha=0.922$.

Skala generaliziranog mudrog rezonovanja. Skalom generaliziranog mudrog rezonovanja (Grossman, 2013) je mjereno globalno odnosno generalizirano mudro rezonovanja koje se odražava u svim situacijama za razliku od situacijskog mudrog rezonovanja. Odgovori su mjereni Likertom od šest stepeni gdje „1“ označava uopšte ne slažem i „6“ u potpunosti se slažem. Primjeri nekih čestica su: „*Moja prirodna karakteristika je da razumijem misli i emocije drugih ljudi.*“, „*Ja sam tip osobe koja u konfliktnoj situaciji nastoji pronaći dobre stvari i za sebe i za druge uključene u konflikt.*“. Pouzdanost skale iznosi 0.904.

Skala intergrupne pristrasnosti. Skala intergrupne pristrasnosti je preuzeta od istraživanja Brienze i saradnika (2021) koja je zapravo ključna za hipotezu promjene vrijednosti u varijabli intergrupne pristrasnosti između eksperimentalne i kontrolnih grupa. Skala se sastoji od dvije čestice gdje su ispitanici imali zadatak da pored svake čestice upišu broj između 0 i 100, gdje 0 označava ekstremnu hladnoću i 100 označava ekstremnu toplinu. Čestice glase „*Osjećaji prema ljudima koji podržavaju Povorku ponosa*“ i „*Osjećaji prema ljudima koji ne podržavaju Povorku ponosa*“.

Skala odobravanja politika. Skala odobravanja politika je napravljena od strane autora istraživanja po uzoru na studiju sedam Brienze i saradnika (2021) u kontekstu prava LGBTQ zajednice, te

čestice u sebi sadrže relevantne politike u kontekstu teme istraživanja. Odgovori su mjereni Likertom od 5 stepeni gdje 1 označava snažno sam protiv i 5 snažno sam za. Neki primjeri čestica su „*Zločini iz mržnje, kao i govor mržnje prema LGBTQ zajednici bi trebali biti strogo pravosudno kažnjavani.*“, „*Povorka ponosa bi se trebala održavati svake godine.*“. Pouzdanost skale iznosi 0.905.

Skala biheviornalnih ishoda. Skala biheviornalnih ishoda je napravljena od strane autora istraživanje po uzoru na studiju sedam Brienze i saradnika (2021). Skala se sastoji od dvije česte koje imaju za cilj ispitati da li su ispitanici išli na Povorku ponosu i da li to planiraju uraditi u budućnosti. Rezultati su mjereni odgovorima „Da“ i „Ne“.

Tekstovi o povorci ponosa

Kao što je prethodno navedeno, istraživanje sprovedeno u sklopu ovog rada je urađeno po uzoru na studiju 7 istraživanja Brienze i saradnika (2021). Za potrebu replikacije studije neophodno je bilo odabrati dovoljno kontroverznu temu koja izaziva polarizaciju stavova i određeni nivo zabrinutosti kod ispitanika. Shodno tome, provedeno je predistraživanje koje je imalo za cilj da ispita stavove i stepen zabrinutosti ispitanika. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od N=197 Primijenjen je upitnik demografskih podataka, skala od 17 čestica koje su sačinjavale izabrane teme koje bi mogle izazvati polarizaciju stavova na kojoj se odgovaralo sa Slažem se, Ne slažem se ili Ne znam. Neki primjeri čestica su „*Treba uvesti smrtnu kaznu u Bosni i Hercegovini*“, „*Seksualni rad treba zakonom odobriti u Bosni i Hercegovini*“. Također je primijenjena još jedna skala od 17 čestica koja je sačinjavala sve teme iz prethodne skale, s tim da se u ovoj skali mjerila zabrinutost ispitanika povodom određene teme iz čestice. Neki primjeri čestica su „*Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se uvela smrtna kazna u Bosni i Hercegovini.*“, „*Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se u Bosni i Hercegovini legalizirao seksualni rad.*“ (Prilog 4).

Obje skale su konstruisane od strane autora istraživača, teme su odabrane na osnovu procjene autora koje bi teme bile najkontroverzinije u društvu Bosne i Hercegovine pregledom aktuelnih novinskih članaka, portala i slično. Na osnovu pregleda rezultata, odnosno aritmetičkih sredina (Prilog 5) i histograma rezultata (Prilog 6) odabrana je tema održavanje Povorke ponosa u Sarajevu. Tema je izabrana na osnovu toga što je izazvala adekvatan nivo polarizacije stavova koji je vidljiv na histogramu, prihvatljivu zabrinutost ($M=2.91$; $s=2.25$). i tema je relativno aktuelna s obzirom da je istraživanje sprovedeno par mjeseci prije održavanja same Povorke.

Prvi tekst (Prilog 2) je preuzet sa internet portala klix.ba pod naslovom „Pedesetak građana u Sarajevu na skupu protiv Povorke ponosa: Ne smeta im LGBT, ali im smeta nametanje i blokada grada“. Ovaj tekst izražava mišljenje grupe ljudi koji su protiv održavanja Povorke ponosa. Drugi tekst (Prilog 3) je preuzet sa stranice slobodnaevropa.org pod naslovom „Ponosno zajedno“ građani na četvrtoj Povorci ponosa u Sarajevu“ koji predstavlja važnost i značaj održavanja Povorke ponosa. Cilj čitanja novinskih članaka je poticanje intergrupne refleksije s tim da je redosljed čitanja članaka randomiziran, odnosno ispitanici ne čitaju članke istim redom kako bi se kontrolisao efekat prvenstva odnosno recentnosti.

4.3. Postupak

Većina uzorka je prikupljeno uživo primjenom baterije upitnika na studentima prve, druge i treće godine psihologije. Manji dio uzorka prikupljen je online metodom putem google formsa, s tim da je link napravljen uz pomoć *allocate monster*. Allocate monster omogućava pravljenje linka koji randomizira koji google forms se otvara, odnosno otvaranje forms-a za eksperimetanlu grupu ili neke od dvije kontrolnih.

5. REZULTATI

Rezultati su analizirani uz pomoć statističkog softvera IBM SPSS Statistics.

5.1. Deskriptivne statističke vrijednosti

Tabela 1

Deskriptivna statistika za zavisne varijable

Varijable	M	SD	Min	Max	Sk	SESk	Ku	Ek	S-W	P
SSMR	3.36	.71	1.19	4.71	-.747	.188	.755	.374	.956	.000
Zauzimanje perspektive	3.34	.94	1.00	5.00	-.484	.188	.012	.374	.965	.000
Višestruki ishodi	3.83	.89	1.00	6.00	-.742	.188	.856	.374	.927	.000
Poniznost	3.13	1.06	1.00	4.75	-.496	.188	-.709	.374	.948	.000
Rješavanje kompromisom	3.67	.84	1.00	5.00	-.814	.188	.761	.374	.932	.000
Autsajder perspektiva	3.18	1.02	1.00	5.00	-.416	.188	-.313	.374	.966	.001
GMR	4.64	.72	1.46	6.00	-1.051	.187	2.847	.373	.940	.000
IGP	51.2	14.53	.00	95.00	-.930	.192	4.051	.381	.842	.000
OP	3.52	1.19	1.00	5.00	-.492	.188	-.941	.374	.921	.000
BI	.42	.67	.00	2.00					.645	.000

M – aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; Sk - skjunis; SESk – standardna pogreška skjunisa; Ku – kurtosis; SEKu - standardna pogreška kurtosisa; S-W – Shapiro-Wilkov test normalnosti distribucije; p-stepen značajnosti; SSMR – skala situacijskog mudrog rezonovanja; IGP – intergrupna pristrasnost; BI – biheviornalni ishodi; OP – odobravanje politika

Iz tabele deskriptivnih statistika (Tabela 1) možemo uočiti generalni trend negativne asimetričnosti distribucija rezultata na svim varijablama što potvrđuje i Shapiro-Wilkov test normalnosti. Također, pregledom tabele deskriptivnih statistika po grupama (Prilog 7), možemo uočiti generalni

trend negativne asimtrečnosti distribucija rezultata u svakoj grupi. Međutim, Wilcox (2016) sugerira da se F može smatrati robusnim ako su grupne distribucije identične, kao što su u ovom slučaju rezultati svih grupa negativno distribuirani (Prilog 7).

5.2. Glavne analize

Za skalu situacijskog mudrog rezonovanja i njegove subskale je sprovedena analiza kovarijance (ANCOVA). Varijance i regresijski pravci su homogeni, time su ispunjeni preduvjeti za analizu kovarijance. Za ostale zavisne varijable je sprovedena jednostavna ANOVA.

5.2.1 Razlike na skali situacijskog mudrog rezonovanja kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe

Tabela 2

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.54	.097
Aktivna Kontrolna	3.33	.091
Pasivna Kontrolna	3.27	.080

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na skali situacijskog mudrog rezonovanja kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika nije statistički značajna, $F(2,161) = 2.73$; $p=0.068$. Ovaj rezultat je različit od dobivenih rezultata u studiji 7 Brienze i saradnika (2021) gdje su u varijabli situacijskog mudrog rezonovanja dobili statistički značajan linearan pad od eksperimentalne do pasivne kontrolne grupe.

5.2.2 Razlike na subskalama situacijskog mudrog rezonovanja kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe

Tabela 2

Zauzimanje perspektive

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.51	.135
Aktivna Kontrolna	3.19	.127
Pasivna Kontrolna	3.36	.112

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na subskali situacijskog mudrog rezonovanja, zauzimanje perspektive, kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika nije statistički značajna, $F(2,161) = 2.35$; $p=0.098$.

Tabela 3

Višestruki ishodi

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.75	.128
Aktivna Kontrolna	3.92	.120
Pasivna Kontrolna	3.82	.106

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na subskali situacijskog mudrog rezonovanja, višestruki ishodi, kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika nije statistički značajna, $F(2,161) = 0.22$; $p=0.805$.

Tabela 4

Intelektualna poniznost

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.35	.155
Aktivna Kontrolna	3.03	.145
Pasivna Kontrolna	3.08	.128

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na subskali situacijskog mudrog rezonovanja, intelektualna poniznost, kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika nije statistički značajna, $F(2,161) = 1.65$; $p=0.196$.

Tabela 5

Rješavanje sukoba kompromisom

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.82	.110
Aktivna Kontrolna	3.84	.103
Pasivna Kontrolna	3.48	.090

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na subskali situacijskog mudrog rezonovanja, rješavanje sukoba kompromisom, kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika je statistički značajna, $F(2,161) = 5.91$; $p=0.003$. Post-hoc testiranjem je utvrđena statistički značajna razlika između aktivne i pasivne kontrolne grupe

($p=0.032$), dok je između aktivne i pasivne kontrolne grupe razlika marginalno statistički značajna ($p=0.06$).

Tabela 6

Autsajder perspektiva

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.45	.142
Aktivna Kontrolna	3.14	.133
Pasivna Kontrolna	3.03	.117

Jednosmjerna ANCOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na subskali situacijskog mudrog rezonovanja, zauzimanje perspektive, kontrolirajući generalizirano mudro rezonovanje. Razlika nije statistički značajna, $F(2,161) = 0.426$; $p=0.654$.

5.2.3 Razlike na skali intergrupne pristrasnosti kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe

Tabela 7

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	54.97	2.15
Aktivna Kontrolna	51.36	2.04
Pasivna Kontrolna	48.65	1.77

Jednosmjerna ANOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na skali intergrupne pristrasnosti. Razlika nije statistički značajna, $F(2,157) = 2.578$; $p=0.079$.

5.2.4 Razlike na skali odobravanja politika kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i pasivne kontrolne grupe

Tabela 8

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	3.86	.146
Aktivna Kontrolna	3.61	.171
Pasivna Kontrolna	3.21	.146

Jednosmjerna ANOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na skali odobravanja politika. Razlika je statistički značajna, $F(2,164) = 4.568$; $p=0.012$.

5.2.5 Razlike na skali bihevioralnih ishoda kod ispitanika ekperimentalne, aktivne kontrolne i kontrolne grupe

Tabela 9

Grupa	M	SE
Eksperimentalna	.468	.100
Aktivna Kontrolna	.519	.101
Pasivna Kontrolna	.309	.073

Jednosmjerna ANOVA je provedena kako bi se utvrdila statistički značajna razlika između grupa na skali bihevioralnih ishoda. Razlika nije statistički značajna, $F(2,164) = 0.357$; $p=0.198$.

6. DISKUSIJA

Mudro rezonovanje se definiše kao „sposobnost da se kritički, ali i ponizno razmišlja o različitim gledištima, da se upravlja emocijama i traži uravnotežena rješenja“ (Baltes i Staudinger 2000; Grossmann 2017).

Nalazi ove studije djelimično su u skladu s početnim hipotezama. Učesnici u eksperimentalnoj grupi pokazali su značajna poboljšanja u jednoj ključnoj podskali Skale situacijskog mudrog rezonovanja (SWIS), odnosno „Rješavanje sukoba putem kompromisa“, dok druge podskale i ukupni SWIS rezultati nisu postigli statističku značajnost. Ovo sugerise da je intervencija bila efikasna u jačanju sposobnosti učesnika da vrednuju i traže kompromis tokom konfliktnih scenarija. Ovi rezultati su u skladu s prethodnim istraživanjima Grossmanna i Krossa (2014), koji su pokazali da tehnike samodistanciranja poboljšavaju mudro rezonovanje promovirajući uravnoteženije i manje emocionalno nabijene perspektive. Ovi rezultati mogu biti objašnjeni time što su u originalnoj studiji aktivna kontrolna grupa imala skroz drugačiju vrstu pitanja od eksperimentalne grupe, dok u našem istraživanju bila je samo promjena u licu (prvo lice).

Suprotno očekivanjima, nije uočeno značajno smanjenje međugrupne pristranosti u aktivnoj kontrolnoj grupi, dok je u eksperimentalnoj grupi pronađena granična značajnost. Ovaj ishod se razlikuje od studija kao što je istraživanje Brienze et al. (2021), gdje su intervencije koje promoviraju intelektualnu poniznost i zauzimanje perspektive dovele do smanjenja stereotipa i pristranosti. Nedostatak značajnih promjena u ovoj studiji može odražavati duboko ukorijenjenu prirodu međugrupnih stavova u društveno-političkom kontekstu Sarajeva, gdje su sukobi vezani za identitet snažno vezani za kulturne i historijske narative. Osim toga, polarizirajuća priroda Parade ponosa kao teme možda je pojačala nevoljnost učesnika da izraze svoje istinske pristranosti, što bi potencijalno dovelo do efekata socijano-poželjnih odgovora.

Između istraživanja autora i originalne studije Brienze i saradnika (2021) najveća razlika jeste u samom instrumentariju istraživanja gdje je uvjet aktivne kontrolne grupe imao samo promjenu u licu dok je originalno istraživanje imalo drugačiji sadržaj pitanja. Sa samom promjenom lica autori istraživanja su htjeli imati jaču metodološku kontrolu između eksperimentalne i aktivne kontrolne grupe međutim time nisu dobiveni značajni rezultati na mudrom rezonovanju i intergrupnoj pristranosti.

Međutim, odobravanje politike jeste interesantan rezultat koji se može objasniti na dva različita načina. Prvi način jeste da vježba mudrog rezonovanja jeste stvarno uticala na političke stavove i „učinila“ ispitanike liberalnijim. Drugo objašnjenje može biti da ispitanici iz eksperimentalne i aktivne kontrolne grupe su bili pod jačim dejstvom socijalno-poželjnog davanja odgovara jer su morali pisati odgovore na pitanja otvorenog tipa o stavovima i mišljenjima, dok pasivna kontrolna grupa to nije radila.

S obzirom na činjenicu da svaka statistički značajna pronađena razlika postoji samo ako se poredi sa pasivnom kontrolnom grupom, a ne između eksperimentale i aktivne kontrolne grupe, može se pretpostaviti da samo puka intervencija u kojoj se traži da ispitanici pišu o svojim mišljenjima stavovima jeste dovoljna da dođe do pomaka u mudrom rezonovanju. S obzirom da se pitanja bave temama rješavanja međugrupnog sukoba i pokušavanja razumijevanja jednih i drugih, nekako i ima smisla da rješavanja sukoba putem kompromisa je najznačajniji subfaktor.

Socijalno-poželjni odgovori, odnosno kada pojedinci daju odgovore za koje vjeruju da su društveno prihvatljivi umjesto da otkrivaju svoja stvarna uvjerenja (Krumpal, 2013), su također moguća pojava u ovom istraživanju kao odgovor na ovakvu temu. Ovaj uticaj mogao je da prikrije iskrene stavove i postupke, posebno od pojedinaca koji nisu bili voljni da iznose suprotna mišljenja u kontekstu studije. Kako bi se promovirali istinitiji i otvoreniji odgovori, buduća istraživanja trebala bi razmišljati o korištenju strategija za suzbijanje društveno poželjnih odgovora, kao što su indirektni pristupi postavljanju pitanja ili da ispitanici samostalno popunjavaju upitnik bez prisustva drugih.

Ključna razlika može biti i u strukturi uzorka: ova studija je uglavnom uključivala studente univerziteta, koji možda već imaju progresivne stavove ili su vještiji u maskiranju predrasuda u socijalno osjetljivim kontekstima. Osim toga, ograničeno trajanje intervencije možda nije bilo dovoljno da utiče na duboko ukorijenjene stavove.

Također nisu uočene značajne promjene u intenciji prema određenim oblicima ponašanja. Dok su neke kognitivne promjene bile očigledne, ponašanja povezana s utvrđenim društvenim normama i lojalnošću identitetu bila su otpornija na promjene. Ovo je u skladu sa teorijom društvenog identiteta koju su razvili Tajfel & Turner (2003), koja tvrdi da su grupne norme otporne i da kolektivni identiteti vrše efikasan uticaj na individualne akcije. Čak i kada ljudi steknu reflektivniji način razmišljanja, i dalje bi mogli biti ograničeni društvenim zahtjevima ili lojalnošću svojoj

grupi. Ovo ukazuje na to da bi ove vrste intervencija mogle biti efikasne u rješavanju kognitivnih predrasuda, ali bi mogli biti potrebni dodatni mehanizmi za pretvaranje ovih promjena u uočljiva ponašanja.

Ovaj poseban otpor može se objasniti jednostavnom činjenicom da su ponašanja oblikovana kako individualnim kognitivnim procesima, tako i širim društvenim/kulturnim okruženjem. Politički i emocionalno nabijene teme kao što je Parada ponosa mogu pokrenuti duboko ukorijenjene stavove koji mogu zahtijevati intenzivnije ili trajnije napore za promjenu. Problemi s identitetom i moralom često pokreću snažne emocionalne reakcije koje je teže promijeniti od čistih kognitivnih predrasuda, kako navodi Haidt (2012).

Nadalje, razlike u temama sukoba mogle su uticati na otpornost ponašanja na promjene. Povorka Ponosa, kao tema koja izaziva duboke emotivne i identitetske reakcije, vjerovatno ima jače ukorijenjene predrasude nego teme koje su istraživane u drugim studijama. Kao rezultat, iako su neki kognitivni procesi transformirani, stavovi i ponašanja su možda zahtijevali dodatne stimuluse ili primjena neke dugoročnije intervencije kako bi došlo do značajnijih promjena.

Interpretacija rezultata zavisi i od kulturološkog konteksta Bosne i Hercegovine. Grossmann et al. (2012) su uočili razlike u korištenju mudrog rezonovanja između individualističkih i kolektivističkih kultura. Kolektivističke kulture, poput Japana, otvorenije su za zauzimanje perspektive, dok individualističke preferiraju autonomno razmišljanje. Ova razlika može djelomično objasniti djelomičan uspjeh intervencije u Bosni i Hercegovini, koja ima elemente kolektivismu utemeljene u tradiciji, ali i značajne podjele po osnovu religije i identiteta. S tim u vezi, treba obratiti pažnju na činjenicu da je velika većina uzorka mlađeg uzrasta, što znači da je u pitanju generacija u kojoj su isprepletene individualističke i kolektivističke vrijednosti. Specifičan kontekst Sarajeva, kao multikulturalnog društva, mogao je povećati osjetljivost sudionika na tehnike zauzimanja perspektive.

Kulturološka osjetljivost je važan faktor koji treba uzeti u obzir prilikom korištenja ovih taktika. Reflektivne metode i zauzimanje perspektive često su čvrsto usidreni u određenim kulturnim normama i vrijednostima. Intervencije koje naglašavaju zajedničke identitete i ideale zajednice mogu biti uspješnije od onih koje se koncentrišu samo na individualnu misao u kolektivističkim zemljama, poput onih u jugoistočnoj Evropi. Prema Tamiru i dr. (2007), kulturološki kontekst ima veliki uticaj na tehnike emocionalne regulacije, stoga efikasni tretmani moraju da odgovaraju

kulturnom okviru ciljne populacije. Programi koji naglašavaju grupne ciljeve, uključujući međusobno poštovanje ili kohezivnost zajednice, mogu imati dublji uticaj i dati bolje rezultate u Bosni i Hercegovini, gdje koegzistiraju kolektivističke i tradicionalne vrijednosti.

Nadalje, Grossmann et al. (2016) naglašavaju važnost longitudinalnih istraživanja efekata mudrog rezonovanja. Dugoročni efekti uključuju bolje međuljudske odnose i mentalno zdravlje, što ukazuje na potrebu za ponovljenim intervencijama kako bi se osigurale dugoročnije promjene. Iako je ova studija ispitivala samo kratkoročne efekte, nalazi o povećanju situacijskog mudrog rezonovanja sugeriraju potencijal za dugoročne promjene ako se tehnike implementiraju kontinuirano. Ovo je posebno relevantno za društvene i obrazovne programe koji mogu sistemski integrirati mudro rezonovanje u školske nastavne planove i programe.

Jedna od ključnih prednosti studije je korištenje pitanja iz stvarnog svijeta, kulturno relevantnog za ispitivanje međugrupne dinamike. Fokusirajući se na Paradu ponosa, studija bilježi složenost rješavanja međugrupnih sukoba u polariziranim društvima, povećavajući ekološku valjanost nalaza. Dodatno, uključivanje SWIS-a kao mjernog alata omogućilo je detaljnu analizu specifičnih kognitivnih komponenti, kao što je sposobnost traženja kompromisa.

Ipak, potrebno je navesti nekoliko ograničenja. Prvo, demografski sastav uzorka – prvenstveno studenti univerziteta – ograničava generalizaciju nalaza na šire populacije. Učenici mogu pokazati veću otvorenost za kognitivne intervencije zbog svog obrazovanja, potencijalno povećavajući uočene efekte na vještine rješavanja sukoba. Drugo, kratkotrajnost intervencije smanjuje vjerovatnoću zabilježenja dugoročnih promjena u stavovima ili ponašanjima. Potreban je longitudinalni dizajn kako bi se procijenilo da li kognitivni pomaci opstaju tokom vremena. Treće, oslanjanje studije na mjere koje su sami prijavili možda je bilo pod utjecajem predrasuda o društvenoj poželjnosti, posebno s obzirom na osjetljivost teme.

Priroda uzorka istraživanja, koji je uglavnom odabran iz studentske populacije, jedno je od njegovih glavnih ograničenja. U poređenju sa općom populacijom, studenti – posebno oni iz humanističkih ili društvenih nauka – imaju tendenciju da budu prijemčljiviji za nove koncepte i iskustva (Peterson, 2001). Ova transparentnost je mogla povećati uticaj intervencije i proizvesti rezultate koji se možda nisu mogli ponoviti u različitim grupama. Kao takve, teško je ekstrapolirati nalaze na veće demografske grupe. U buduće studije treba da budu uključeni učesnici iz različitih starosnih grupa, obrazovanja, profesionalnih sektora i socioekonomskih situacija kako bi se

prevazišlo ovo ograničenje. Ova raznolikost bi omogućila temeljitije razumijevanje kako intervencije mudrog rezonovanja funkcioniraju u mnogim socioekonomskim okolnostima.

Nadalje, intervencija studije bila je na snazi samo u kratkom vremenskom periodu, što je moglo smanjiti njene dugoročne efekte. Iako je intervencija uspješno smanjila međugrupne pristrasnosti i poboljšala situacijsko mudro rezonovanje u kratkom roku, češće i duže izlaganje intervencijama reflektivnog mišljenja potrebno je za promjene ponašanja (Grossmann et al., 2020). Moguće je da učesnici nisu bili u stanju da u potpunosti integrišu metode koje su naučili ili da ih pretvore u korisna ponašanja zbog kratkog perioda između intervencije i prikupljanja podataka. Bolje razumijevanje načina na koji mudro rezonovanje mijenja i oblikuje ponašanje tokom vremena može biti moguće korištenjem longitudinalnih nacрта, koji prate ispitanike tokom dugog vremenskog perioda.

Još jedan nedostatak studije je njen isključivi naglasak na jednoj temi — Povorci ponosa. Iako je tema aktuelna i relevantna, dotiče se samo jednog aspekta međugrupnog sukoba. Fokusiranje na ovaj konkretan problem može ograničiti relevantnost nalaza na druge scenarije međugrupnih sukoba, kao što su politički, vjerski ili etnički sporovi. Možda bi bilo moguće utvrditi jesu li utjecaji mudrog rezonovanja konstantni na različite tipove sukoba provođenjem opsežnijih studija koje uključuju širi raspon intergrupnih sukoba.

Uprkos svojim ograničenjima, ova studija nudi vrijedne praktične uvide. Obrazovne institucije mogu uključiti vježbe mudrog rezonovanja, poput onih usmjerenih na zauzimanje perspektive i rješavanje sukoba, u nastavne planove i programe kako bi poboljšali kognitivne i socijalne vještine učenika. Na primjer, aktivnosti koje podstiču samodistanciranje i razmišljanje mogu pomoći mladim ljudima da razviju nijansiranije razumijevanje međugrupne dinamike, podstičući toleranciju i kritičko mišljenje.

Organizacije u zajednici i kreatori politike također bi mogli iskoristiti ove intervencije kako bi olakšali dijalog i pomirenje u podijeljenim društvima. Radionice koje se fokusiraju na kompromis mogle bi biti posebno efikasne u promoviranju saradnje među različitim grupama. Za lidere i donosioce odluka, tehnike mudrog rezonovanja – kao što je usvajanje perspektive druge strane – mogle bi poboljšati njihovu sposobnost posredovanja u sporovima i izgradnje konsenzusa. Konačno, javne kampanje koje naglašavaju vrijednost empatije i kompromisa mogle bi pomoći u

smanjenju polarizacije ohrabrujući pojedince da se konstruktivnije bave konfliktnim perspektivama.

Postoji mnogo prostora za inkorporiranje tehnika mudrog rezonovanja u obrazovne kurikule. Vježbe koje uključuju sagledavanje druge perspektive i refleksiju mogu biti uključene u uobičajeni nastavni plan i program škola, univerziteta i programa za mlade. Na primjer, zadaci u kojima se od učenika traži da razmotre situacije iz nekoliko uglova mogu poboljšati njihov kapacitet za empatiju i kritičko razmišljanje o teškim problemima. Budući da mlađe generacije mogu postati vještije u pregovaranju o različitim društvenim situacijama, integracija ovih sposobnosti u rano školovanje može imati dugoročne prednosti. Rani razvoj zdravog mišljenja je ključan, prema Grossmannu et al. (2013), koji također ističu da sposobnosti refleksije mogu na kraju poboljšati donošenje odluka i međuljudske interakcije.

Pored toga, lideri i donosioci odluka mogu smatrati da su ove strategije prilično korisne, posebno u situacijama koje uključuju političke debate i međugrupne pregovore. Vjerovatnije je da će konstruktivno rješavanje sukoba i saradnju podsticati lideri koji mogu uspješno prihvatiti stavove drugih (Galinsky i Moskowitz, 2000). Kako bi poboljšali svoje kapacitete da se nose sa društvenim razlikama, radionice namijenjene edukatorima, zakonodavcima i vođama zajednice mogu staviti naglasak na vježbe samodistanciranja, empatičnog slušanja i zauzimanja perspektive. Prema Batsonu et al. (2002), tretmani zasnovani na empatiji posebno su relevantni za lidere koji nadgledaju heterogene zajednice jer mogu promijeniti dinamiku između grupa tako što smanjuju stereotipe i percipirane prijetnje.

Kampanje koje podstiču toleranciju i međugrupno razumijevanje su primjeri većih društvenih projekata koji bi mogli uključiti ove strategije. Ljudi se mogu uvjeriti da preispitaju svoje predrasude i slobodnije komuniciraju s drugima ako kampanje za podizanje svijesti integriraju ideje mudrog rezonovanja. Na primjer, medijske kampanje koje pričaju o ponovnom ujedinjenju ili preuzimanju perspektive između različitih grupa mogu potaknuti javnost da djeluje na sličan način. Prema studijama, slušanje priča koje naglašavaju našu zajedničku ljudskost može smanjiti pristrasnost i povećati toleranciju prema onima koji pripadaju drugim grupama (Brienza et al., 2021).

Uz obrazovne i društvene primjene, korištenje tehnika mudrog rezonovanja može se modificirati za radno mjesto, koje često okuplja ljude iz različitih sredina, što ga čini dobrim mjestom za

implementaciju intervencija koje imaju za cilj smanjenje predrasuda i poboljšanje saradnje. Programi obuke zaposlenih mogu uključivati aktivnosti koje promovišu empatiju i zauzimanje perspektive, što bi stvorilo inkluzivniju i harmoničniju radnu kulturu. Studije pokazuju da je veća vjerovatnoća da će zaposleni koji refleksivno vježbaju izgraditi pozitivne odnose sa svojim kolegama i doprinijeti pozitivnoj organizacijskoj klimi (Grossmann et al., 2016).

Iako postoji mnogo mogućih upotreba mudrog rezonovanja, uspješna primjena ovih tehnika zahtijeva poznavanje specifičnih izazova i poteškoća s kojima se suočava ciljna publika. Na primjer, dok programi za lidere zajednice mogu dati prioritet raspravi o politici i rješavanju sporova, intervencije za učenike će možda morati da se koncentrišu na osnovne sposobnosti kao što su emocionalna kontrola i kritičko razmišljanje. Iako su individualne kognitivne i emocionalne modifikacije važne, ove promjene se moraju održati uz pomoć veće institucionalne i kulturološke podrške. Podsticanjem atmosfere u kojoj se introspekcija i zauzimanje perspektive poštuju i ohrabruju, politike koje podržavaju jednakost i inkluziju mogu povećati prednosti intervencija zasnovanih na mudrom rezonovanju. Radeći zajedno, edukatori, zakonodavci i vođe zajednice mogu kreirati sveobuhvatne programe koji uključuju mudro rezonovanje u različite aspekte društva.

Buduće studije bi trebale da se pozabave identifikovanim ograničenjima tako što će proširiti uzorak kako bi uključili raznovrsnije demografske grupe, kao što su pojedinci različitih starosnih grupa, profesija i kulturnog porekla. Ovo bi poboljšalo generalizaciju nalaza i pružilo sveobuhvatnije razumijevanje o tome kako intervencije mudrog rezonovanja djeluju u različitim kontekstima.

Uz to, longitudinalni dizajn istraživanja je od suštinskog značaja za procjenu trajnosti kognitivnih i bihevioralnih promjena tokom vremena. Praćenjem učesnika kroz duže periode, istraživači bi mogli procijeniti da li intervencije dovode do trajnih promjena u stavovima i ponašanju. Konačno, istraživanje odnosa između specifičnih kognitivnih komponenti, kao što su traženje kompromisa i zauzimanje perspektive, može pružiti dublji uvid u mehanizme koji pokreću mudro rezonovanje u međugrupnim sukobima. Pristupi mješovitih metoda koji kombiniraju kvalitativne i kvantitativne analize mogli bi dati bogatije, nijansirane nalaze.

7. ZAKLJUČAK

Ova studija pojašnjava kako mudro rezonovanje može biti korisna strategija za rješavanje međugrupnih sukoba, posebno u situacijama u kojima je društvo izrazito podijeljeno, odnosno mišljenja veoma polarizirana. Rezultati doprinose rastućem korpusu istraživanja o psihološkim tehnikama za promicanje empatije, zauzimanje perspektive i kognitivne refleksije analizirajući kako situacijsko mudro rezonovanje može smanjiti predrasude među grupama. Ove komponente su ključne za poticanje veće inkluzije i smanjenje dugotrajnih društvenih podjela.

Uspjeh intervencija namijenjenih poboljšanju refleksivnog mišljenja i zauzimanja perspektive jedan je od glavnih zaključaka studije. Učesnici u eksperimentalnoj grupi pokazali su statistički značajan rast u rješavanju sukoba putem kompromisa, i spremniji su odobravati politike u korist marginalizirane skupine ljudi.

Međutim, studija je također naglasila poteškoće u promjeni ponašanja i predrasuda. Ovi rezultati naglašavaju neophodnost dugoročnijih, sveobuhvatnijih intervencija kako bi se zatvorio jaz između teorijskih i stvarnih promjena.

Buduće studije bi trebale ispitati kako intervencije refleksivnog mišljenja dugoročno utiču na ljude. Da li česta ili produžena izloženost refleksivnom mišljenju rezultira dugotrajnim kognitivnim promjenama i promjenama u ponašanju, to se može se procijeniti kroz longitudinalna istraživanja. Nadalje, istraživanje načina na koji kulturološki kontekst i mudro rezonovanje međusobno djeluju može ponuditi važan uvid u to kako se tretmani mogu modificirati za različite društvene situacije.

8. LITERATURA

- Allport, G. W., Clark, K., & Pettigrew, T. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale. *Research on aging*, 25(3), 275–324.
- Ardelt, M. (2004). Wisdom as expert knowledge system: A critical review of a contemporary operationalization of an ancient concept. *Human development*, 47(5), 257-285.
- Baltes, P. B., & Kunzmann, U. (2004). The two faces of wisdom: Wisdom as a general theory of knowledge and judgment about excellence in mind and virtue vs. wisdom as everyday realization in people and products. *Human Development*, 47(5), 290-299.
- Baltes, P. B., & Smith, J. (1990). Toward a psychology of wisdom and its ontogenesis. In *Wisdom: Its nature, origins and development* (pp. 87-120). Cambridge University Press.
- Baltes, P. B., & Staudinger, U. M. (2000). Wisdom: A metaheuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, 55(1), 122.
- Batson, C. D., Chang, J., Orr, R., & Rowland, J. (2002). Empathy, attitudes, and action: Can feeling for a member of a stigmatized group motivate one to help the group? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(12), 1656–1666.
- Brienza, J. P., Kung, F. Y., & Chao, M. M. (2021). Wise reasoning, intergroup positivity, and attitude polarization across contexts. *Nature Communications*, 12(1), 3313.
- Brienza, J. P., Kung, F. Y., Santos, H. C., Bobocel, D. R., & Grossmann, I. (2018). Wisdom, bias, and balance: Toward a process-sensitive measurement of wisdom-related cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 115(6), 1093–1126.
- Crisp, R. (Ed.). (2014). *Aristotle: nicomachean ethics*. Cambridge University Press.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (2014). *Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model*. Psychology Press.
- Galinsky, A. D., & Moskowitz, G. B. (2000). Perspective-taking: Decreasing stereotype expression, stereotype accessibility, and in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 708–724.

- Grossmann, I. (2017). Wisdom in context. *Perspectives on psychological science*, 12(2), 233-257.
- Grossmann, I., & Dorfman, A. (2019). Wise reasoning in an uncertain world. *Applying wisdom to contemporary world problems*, 51-79.
- Grossmann, I., & Kross, E. (2014). Exploring Solomon's paradox: Self-distancing eliminates the self-other asymmetry in wise reasoning about close relationships in younger and older adults. *Psychological Science*, 25(8), 1571–1580.
- Grossmann, I., & Kung, F. Y. H. (2020). Wisdom and culture. In R. J. Sternberg & J. Glück (Eds.), *The Cambridge Handbook of Wisdom* (pp. 265–285). Cambridge University Press.
- Grossmann, I., Gerlach, T. M., & Denissen, J. J. (2016). Wise reasoning in the face of everyday life challenges. *Social Psychological and Personality Science*, 7(7), 611–622.
- Grossmann, I., Na, J., Varnum, M. E., Park, D. C., Kitayama, S., & Nisbett, R. E. (2010). Reasoning about social conflicts improves into old age. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(16), 7246-7250.
- Grossmann, I., Weststrate, N. M., Ardelt, M., Brienza, J. P., Dong, M., Ferrari, M., ... & Vervaeke, J. (2020). The science of wisdom in a polarized world: Knowns and unknowns. *Psychological inquiry*, 31(2), 103-133.
- Halperin, E. (2015). *Emotions in conflict: Inhibitors and facilitators of peace making*. Routledge.
- Hewstone, M., & Greenland, K. (2000). Intergroup conflict. *International journal of psychology*, 35(2), 136-144.
- Huang, C. (Ed.). (1997). *The analects of Confucius*. Oxford University Press, USA.
- in-group favoritism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(4), 708-724.
- Krumpal, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: A literature review. *Quality & Quantity*, 47(4), 2025–2047.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.
- Peterson, R. A. (2001). On the use of college students in social science research: Insights from a second-order meta-analysis. *Journal of Consumer Research*, 28(3), 450–461.

- Rubin, J. Z., Pruitt, D. G., & Kim, S. H. (1994). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. McGraw-Hill Book Company.
- Santos, H. C., Huynh, A. C., & Grossmann, I. (2017). Wisdom in a complex world: A situated account of wise reasoning and its development. *Social and Personality Psychology Compass*, *11*(10), e12341.
- Sherif, M. (2015). *Group conflict and co-operation: Their social psychology*. Psychology Press.
- Staudinger, U. M., & Glück, J. (2011). Psychological wisdom research: Commonalities and controversies. *Annual Review of Psychology*, *62*, 215–241.
- Stephan, W. G., & Stephan, C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23–45). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Sternberg, R. J. (1998). A balance theory of wisdom. *Review of general psychology*, *2*(4), 347-365.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (2003). The social identity theory of intergroup behavior. *Social Psychology*, *4*, 73–98.
- Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader*, *56*(65), 9780203505984-16.
- Tamir, M., John, O. P., Srivastava, S., & Gross, J. J. (2007). Implicit theories of emotion: Affective and social outcomes across a major life transition. *Journal of Personality and Social Psychology*, *92*(4), 731–744.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism*. Westview Press.
- Wilcox, R. R. (2016). *Understanding and applying basic statistical methods using R*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

9. PRILOG

Poštovani/Poštovana,

Hvala što ste odvojili vrijeme za učešće u ovom istraživanju. Istraživanjem želimo ispitati Vaša razmišljanja o temi koja izaziva različita mišljenja i stavove u našem društvu. Ukoliko pristanete na učešće u istraživanju, Vaš zadatak će biti da popunite upitnike, pročitate dva kratka članka i odgovorite na određena pitanja. Prikupljeni podaci poslužit će za izradu završnog magistarskog rada Gabriela Nikitovića, student V godine Odsjeka za psihologiju Univerziteta u Sarajevu.

U upitnicima nema tačnih i netačnih odgovora. Molimo Vas da samostalno označite odgovore koji nabolje odražavaju Vaša mišljenja i stavove, te da odgovorite na sva pitanja u upitnicima.

Ispunjavanje upitnika i čitanje novinskih članaka traje između 30 i 35 minuta i potpuno je anonimno. Nećemo registrovati Vaš identitet, a Vaši odgovori neće se moći povezati s konkretnom osobom, stoga Vas molimo da iskreno odgovorite na sva pitanja. U bilo kojem trenutku možete odustati od daljnjeg ispunjavanja ankete.

Nastavkom potvrđujete da ste pročitali ovaj uvod te da ste obaviješteni o svrsi i postupku ovog istraživanja i da pristajete učestovati u istraživanju. Za sva dodatna pitanja možete se javiti na sljedeću e-mail adresu: nikitovic.gabriel@gmail.com.

1. Molimo Vas pročitajte svaku tvrdnju i na skali prikazanoj ispod, označite u kojoj mjeri se sa tvrdnjom slažete ili ne slažete.

1	2	3	4	5	6
uopšte se ne slažem	uglavnom se ne slažem	donekle se ne slažem	donekle se slažem	uglavnom se slažem	u potpunosti se slažem

	1	2	3	4	5	6
1. Demokratija možda ima svojih problema, ali je bolja od bilo kojeg drugog oblika vladavine.	1	2	3	4	5	6
2. Žene trebaju imati jednaka prava kao i muškarci i isti tretman kao i muškarci.	1	2	3	4	5	6
3. Istospolni parovi bi trebali imati pravo na brak.	1	2	3	4	5	6
4. Većina osoba sa intelektualnim teškoćama treba da živi u odgovarajucim institucijama koje će se brinuti o njima.	1	2	3	4	5	6
5. Istospolni parovi treba da imaju pravo da žive zajedno bez braka, ali sa istim pravima kao i heteroseksualni parovi.	1	2	3	4	5	6
6. Mišljenje žena uvijek treba uzeti u obzir kada se donose odluke u domaćinstvu.	1	2	3	4	5	6
7. Istospolni parovi treba da imaju pravo na usvajanje djece.	1	2	3	4	5	6
8. Naše drustvo je napredno kada je riječ o jednakosti muškaraca i žena.	1	2	3	4	5	6
9. LGBTQ pojedinci treba da imaju pravo da organizuju paradu ponosa.	1	2	3	4	5	6
10. Većina obaveza u domaćinstvu prirodno više odgovara ženama, bez obzira da li su zaposlene ili ne.	1	2	3	4	5	6
11. Osjećam se ugodno u blizini ljudi koji nisu heteroseksualci.	1	2	3	4	5	6
12. Većina osoba sa intelektualnim teškoćama je nesposobna za rad.	1	2	3	4	5	6
13. Većina ljudi sa mentalnim bolestima su nasilni i opasni.	1	2	3	4	5	6
14. Homoseksualna orijentacija nije prirodna.	1	2	3	4	5	6
15. Većina ljudi sa mentalnim bolestima su emotivno slabe.	1	2	3	4	5	6
16. Podržavam da LGBTQ pojedinci imaju pravo raditi šta god žele, ali ne u javnosti.	1	2	3	4	5	6
17. U cjelini, muškarci su bolji politički lideri od žena i trebali bi biti birani umjesto žena.	1	2	3	4	5	6

18. Više volim snažnog vođu nego demokratiju.	1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---	---

2. Da li bi vam smetalo da Vam susjedi/komšije budu:

	Nikako	Donekle	Smetalo bi mi	Veoma bi mi smetalo
Romi	1	2	3	4
Pripadnici etničke grupe kojoj Vi ne pripadate	1	2	3	4
Imigranti	1	2	3	4
Istospolni parovi	1	2	3	4
LGBTQ osobe	1	2	3	4

AOM

Molimo Vas pročitajte svaku tvrdnju i na skali prikazanoj ispod, označite u kojoj mjeri se sa tvrdnjom slažete ili ne slažete.

1 uopšte se ne slažem   2 uglavnom se ne slažem   3 donekle se ne slažem   4 donekle se slažem   5 uglavnom se slažem   6 u potpunosti se slažem

1. Istinski stručnjaci su spremni priznati sebi i drugima da nisu sigurni u nešto ili da ne znaju odgovor na neko pitanje.	1	2	3	4	5	6
2. Ljudi bi trebali uzeti u obzir dokaze koji su suprotni zaključcima za koje se zalažu.	1	2	3	4	5	6
3. Osoba može biti neodlučna ili nesigurna čak i kada su joj misli jasne i sređene.	1	2	3	4	5	6
4. Ljudi bi trebali preispitati svoje zaključke na osnovu relevantnih novih informacija.	1	2	3	4	5	6
5. Spremnost na promjenu vlastitog mišljenja znak je snage osobe.	1	2	3	4	5	6
6. Ljudi bi trebali aktivno tražiti razloge zašto je njihovo mišljenje možda pogrešno.	1	2	3	4	5	6
7. U redu je prihvatiti dokaze koji su protivni vlastitim već formiranim uvjerenjima.	1	2	3	4	5	6
8. Uvijek je važno odustati od vlastitih uvjerenja kada su dokazi protiv njih.	1	2	3	4	5	6
9. Nema ništa loše u tome da se ostane neodlučan po nekom pitanju.	1	2	3	4	5	6
10. Kada se suočimo sa zbunjujućim pitanjem, trebali bismo pokušati razmotriti više mogućih odgovora prije donošenja zaključka.	1	2	3	4	5	6
11. Nije dobro biti siguran u zaključak kada imamo dobre razloge da ga dovedemo u pitanje.	1	2	3	4	5	6

SGMR

Naši odnosi sa drugim ljudima ponekad mogu biti izazovni i teški jer se možemo naći u situacijama nesuglasica, rasprava, sukoba riječima, svađa. Interesuje nas kako se Vi nosite s ovakvim situacijama u koje su uključeni drugi, posebno bliske osobe ili prijatelji. Pročitajte svaku tvrdnju i na skali od 1 do 6, označite u mjeri u kojoj se sa tvrdnjom slažete ili ne slažete.

1 uopšte se ne slažem   2 uglavnom se ne slažem   3 donekle se ne slažem   4 donekle se slažem   5 uglavnom se slažem   6 u potpunosti se slažem

1. Sa lakoćom sagledavam stvari iz ugla drugih ljudi.	1	2	3	4	5	6
2. Moja prirodna karakteristika je da razumijem misli i emocije drugih ljudi.	1	2	3	4	5	6
3. Uvjeran sam da će se u većini situacija desiti nešto što nismo mogli predvidjeti.	1	2	3	4	5	6
4. Pažljivo pratim načine na koje bi se stvari u socijalnoj situaciji mogle promijeniti s vremenom.	1	2	3	4	5	6
5. Često razmatram više načina na koji se socijalni događaji mogu odvijati.	1	2	3	4	5	6
6. Pažljivo pratim socijalnu situaciju jer sam svjestan da se događaji mogu odvijati na različit, čak i suprotan način od očekivanog.	1	2	3	4	5	6
7. S lakoćom primjećujem i najmanje stvari koje su drugima nepoznate u društvenim situacijama.	1	2	3	4	5	6
8. U najtežim situacijama sklon/a sam kompromisima s drugim ljudima.	1	2	3	4	5	6
9. Ja sam tip osobe koja u konfliktnoj situaciji nastoji pronaći dobre stvari i za sebe i za druge uključene u konflikt.	1	2	3	4	5	6
10. U socijalnim konfliktnim situacijama sklon/a sam da budem „rješavač problema“ – tražim rješenja kako bi se konflikt na optimalan način riješio/la.	1	2	3	4	5	6
11. U socijalnim situacijama intenzivno se fokusiram na rješavanje pitanja/problema.	1	2	3	4	5	6
12. Kada sam suočen sa teškim socijalnim situacijama, pokušavam ih sagledati iz perspektive posmatrača i vidjeti kako bih mogao/la postupiti.	1	2	3	4	5	6
13. U teškim situacijama pokušavam "izaći iz vlastitih cipela" i vidjeti sebe iz perspektive treće osobe/posmatrača.	1	2	3	4	5	6

U nastavku će Vam biti predstavljena dva novinska članka koja na različite načine opisuju određenu temu. Molimo Vas da ih pažljivo pročitate i razmislite o konfliktu mišljenja prikazanom u tekstovima. Nakon što pročitate članke postaviti ćemo Vam pitanja koja se odnose na temu članaka.

Za eksperimentalnu grupu

U nastavku postaviti ćemo Vam pitanja koja se odnose na situaciju opisanu u člancima. Neki ljudi smatraju da različite društvene teme, pitanja ili probleme mogu bolje razumijeti ako zauzmu tzv. vanjsku perspektivu, odnosno ako pitanje ili problem sagledavaju iz perspektive posmatrača i sebi postave pitanje: „Kako bi različiti ljudi ili grupe ljudi razmišljali i osjećali se u ovoj situaciji?“

Molimo Vas da i Vi, dok budete rasmišljali o temi i odgovarali na pitanja nastojite sagledavati temu i situaciju iz vanjske perspektive. U tome Vam može pomoći da razmišljate i govorite o sebi u trećem licu tako što ćete koristiti Vaše ime ili nadimak, ili da koristite zamjenice u trećem licu jednine (npr. on/ona).

Još jednom, molimo Vas da iz vanjske perspektive razmislite o situaciji predstavljenoj u člancima. Koristeći govor o sebi u trećem licu ili zamjenice u trećem licu jednine (npr. on/ona) u odgovarajući prostor upišite odgovore na dolje navedena pitanja. Na primjer, “[Vaše ime] misli da...” ili “Njegova/njena osjećanja po ovom pitanju su...”

Pitanja:

1. Kakvo je mišljenje [Vaše ime/nadimak/njega/nje] o održavanju Povorke ponosa? Kakvu perspektivu [Vaše ime/nadimak/on/ona] zauzima o ovoj situaciji. Kako se perspektiva [Vaše ime/nadimak/njega/nje] o ovoj situaciji razlikuje od perspektive drugih ljudi?"

2. Šta [Vaše ime/nadimak/ona/on] misli kako bi se situacija mogla promijeniti s vremenom?

3. Koje sve probleme ili neizvjesnosti [Vaše ime/nadimak/on/ona] prepoznaje u vezi situacije.

4. Šta [Vaše ime/nadimak/on/ona] misli da bi ljudi mogli raditi zajedno na dogovorima koji će sve strane učiniti sretnima?

Za kontrolnu grupu

U nastavku postaviti ćemo Vam pitanja koja se odnose na situaciju opisanu u člancima, Kako biste sebi olakšali razumijevanje članaka, fokusirajte se na svoju trenutnu reakciju i razmotrite svoja neposredna osjećanja o člancima koje ste upravo pročitali. Ovo uključuje postavljanje pitanja: "Kako mislim o ovoj situaciji?", i "Kako se osjećam u vezi sa situacijom?"

Primjeri odgovora mogu biti sljedeći: "Mislim da..." ili "Moja osjećanja po ovom pitanju su..."

Pitanja:

1. Kakvo je Vaše mišljenje o održavanju Povorke ponosa? Kakvu perspektivu zauzimate po pitanju održavanja Povorke ponosa. Kako se Vaša perspektiva o ovoj situaciji razlikuje od perspektive drugih ljudi?"

2. Kako bi se situacija mogla promijeniti s vremenom?

3. Koji su sve mogući problemi ili neizvjesnosti u vezi ove situacije?

4. Šta mislite da bi ljudi mogli raditi zajedno na dogovorima koji će sve strane učiniti sretnima?

SSMR

Hvala Vam na Vašim razmišljanjima koja ste napisali u prethodnom dijelu upitnika. Dok ste razmišljali o konfliktu mišljenja onih koji podržavaju i onih koji se protive održavanju Povorku ponosa, u kojoj mjeri ste razmišljali na način opisan tvrdnjama ispod. Napominjemo da niti jedna tvrdnja nije "dobra" ili "loša". Jednostavno, interesuje nas kako ste Vi doživjeli konfliktnu situaciju. Pri procjeni koristite skalu od 1 (uopšte ne) do 5 (veoma mnogo).

Dok sam razmišljao/la i pisao/la:

1. Pokušao/la sam zauzeti stajalište obje strane.	1	2	3	4	5
2. Razmišljao/la sam o onome što bi moglo biti zajedničko za obje strane.	1	2	3	4	5
3. Trudio/la sam se da zauzmem perspektive obje strane.	1	2	3	4	5
4. Sebi sam dao/la dovoljno vremena da razmotrim mišljenja obje strane prije nego što sam donio/jela zaključak.	1	2	3	4	5
5. Razmišljao /la sam o različitim rješenjima za konfliktnu situaciju.	1	2	3	4	5
6. Razmatrao/la sam alternativna rješenja dok sam čitao/la i razmišljao/la o konfliktu.	1	2	3	4	5
7. Bio sam uvjeren/a da situacija može dovesti do niza različitih ishoda.	1	2	3	4	5
8. Pomišljao sam da bi se situacija mogla razvijati na različite načine.	1	2	3	4	5
9. Preispitivao/la sam se da li je moje mišljenje o situaciji možda pogrešno.	1	2	3	4	5

10. Razmatrao/la sam da li je mišljenja drugačije od mog možda tačno.	1	2	3	4	5
11. Razmišljao/la sam mogućim izvanrednim okolnostima vezanim za konflikt prije nego što sam formirao/la svoje mišljenje.	1	2	3	4	5
12. Pitao/la sam se da li možda postoje neke informacije koje ne znam i/ili kojima nemam pristup.	1	2	3	4	5
13. Dao/la sam sve od sebe da pronađem način kako da pomirim perspektive obje strane.	1	2	3	4	5
14. Iako to možda nije bilo moguće, tražio/la sam rješenja koja bi mogla dovesti do toga da obje strane budu zadovoljne.	1	2	3	4	5
15. Prvo o čemu sam razmišljao/la je da li je kompromis uopšte moguć kao rješenje konfliktne situacije.	1	2	3	4	5
16. Smatrao/la sam veoma važnim da obje strane riješe konfliktnu situaciju.	1	2	3	4	5
17. Pokušao/la sam da predvidim kako bi se sukob mogao riješiti.	1	2	3	4	5
18. Pitao/la sam se šta bih pomislio/la da sam neko drugi koji razmatra ovu konfliktnu situaciju.	1	2	3	4	5
19. Pokušao/la sam da sagledam konflikt iz ugla osobe koju uopšte ne interesuje opisani konflikt.	1	2	3	4	5
20. Pitao/la sam se šta bi drugi ljudi mogli misliti ili osjećati kada bi razmatrali ovaj konflikt.	1	2	3	4	5
21. Razmišljao/la sam da li osoba koja konflikt posmatra sa strane može imati drugačije mišljenje o konfliktnoj situaciji od mišljenja kojeg ja imam.	1	2	3	4	5

IGP

Molimo Vas da procijenite Vaša osjećanja prema određenoj grupi tako što ćete upisati broj između 0 i 100, gdje 0 označava „ekstremnu hladnoću“ i 100 označava „ekstremnu toplinu“.

- Osjećaji prema ljudima koji podržavaju Povorku ponosa _____
- Osjećaji prema ljudima koji ne podržavaju Povorku ponosa _____

Da li ste prisustvovali Povorki ponosa?	Ne	Da
Da li u budućnosti planirate prisustvovati Povorki ponosa?	Ne	Da

OP

Ispod su navedene tvrdnje koje mogu odražavati politike ili odluke vlasti. Molimo Vas da na skali od 1 (snažno sam protiv) do 5 (snažno sam za) označite u kojoj mjeri se slažete sa dolje navedenim tvrdnjama.

1. Povorka ponosa bi se trebala održavati svake godine,	1	2	3	4	5
2. Svako bi trebao izlaziti na Povorku ponosa u znak podrške LGBTQ zajednici.	1	2	3	4	5
3. Pripadnici LGBTQ zajednice bi trebali imati jednaka prava kao svaki drugi građanin.	1	2	3	4	5
4. Zločini iz mržnje, kao i govor mržnje prema LGBTQ zajednici bi trebali biti strogo pravosudno kažnjavani.	1	2	3	4	5
5. Istospolni brakovi bi trebali biti legalni.	1	2	3	4	5
6. Istospolni partneri bi trebali imati pravo na usvajanje djece.	1	2	3	4	5

1. Spol

- Muško
 Žensko

8. Vaša vjerska pripadnost.

1. Musliman
2. Katolik
3. Pravoslavac
4. Agnostik

2. Dob: _____ (Upisati broj godina)

3. Univerzitet u

1. Sarajevu
2. Banja Luci
3. Istočnom Sarajevu
4. Mostaru
5. Tuzli
6. Zenici
7. Drugo, molim Vas
navedite: _____

4. Fakultet:

_____

5. Ciklus studija: _____; Godina studija: _____

7. Vaša etnička pripadnost.

1. Bošnjak
2. Srbin
3. Hrvat
4. Bosanac i/ili Hercegovac
5. Drugo, molim Vas
navedite: _____
6. Nijedna / neopredijeljen/a

5. Ateist

6. Drugo, _____ molim Vas
navedite: _____

9. Osim posebnih prilika, kao što su vjenčanja i sahrane, koliko ste često prisustvovali vjerskim obredima u protekloj godini?

1. Svaki dan
2. Više od jednom sedmično
3. Jednom sedmično
4. Najmanje jednom mjesečno
5. Samo na posebne svete dane
6. Rijetko
7. Nikada

10. Vaša seksualna orijentacija?

1. Heteroseksualac
2. Homoseksualac
3. Biseksualac
4. Drugo, molim Vas navedite: _____
5. Ne želim odgovoriti

AOM_SR

Molimo Vas pročitajte svaku tvrdnju i na skali od 1 do 6, označite u kojoj mjeri Vas tvrdnja opisuje. Molimo Vas da budete potpuno iskreni!

1   2   3   4   5   6
uopšte ne opisuje   uglavnom ne opisuje   donekle ne opisuje   donekle opisuje   uglavnom opisuje   u potpunosti opisuje

1. Spreman/a sam priznati sebi i drugima da nisam siguran/a u nešto ili da ne znam odgovor na neko pitanje.	1	2	3	4	5	6
2. Uzimam u obzir dokaze koji su suprotni zaključcima za koje se zalažem.	1	2	3	4	5	6
3. Neodlučan/a sam ili nesiguran/a kada su mi misli nejasne/zbrkane.	1	2	3	4	5	6
4. Uvijek preispitujem svoje zaključke na osnovu relevantnih novih informacija.	1	2	3	4	5	6
5. Nisam sklon/a promjeni mišljenja jer je to znak moje slabosti.	1	2	3	4	5	6
6. Aktivno tražim razloge zašto je moje mišljenje možda pogrešno.	1	2	3	4	5	6
7. Zanemarujem dokaze koji su protiv mog već utvrđenog uvjerenja.	1	2	3	4	5	6
8. Držim se svojih uvjerenjima čak i kada postoje dokazi protiv njih.	1	2	3	4	5	6
9. Ne dozvoljavam sebi da budem neodlučan/a po nekom pitanju.	1	2	3	4	5	6
10. Kada se suočim sa zbunjujućim pitanjem ili problemom, pokušavam razmotriti više mogućih odgovora prije nego što donesem zaključak.	1	2	3	4	5	6
11. Siguran/a sam u svoj zaključak čak i kada postoje dobri razlozi da ga dovodim u pitanje.	1	2	3	4	5	6

Hvala na učešću!

Prilog 1

"NORMALNE VRIJEDNOSTI"

Pedestetak građana u Sarajevu na skupu protiv Povorke ponosa: Ne smeta im LGBT, ali im smeta nametanje i blokada grada

D. Be. 24.06.2023.
245 komentara 183 dijele

(Foto: I. Š. Klix.ba)

U Sarajevu se danas, nekoliko sati prije četvrtne Bh. povorke ponosa, održao i kontraskup pod nazivom "Skup podrške normalnim vrijednostima". Više od 50 osoba okupilo se ispred Sebilja, gdje su podigli transparente i zastave, poslali poruke protiv Povorke ponosa, razgovarali s novinarima, a zatim prošetali do Vječne vatre. Sve su nadzirali i pripadnici policije, ali nije bilo nikakvih incidenata. Sanin Musa, jedan od organizatora skupa se obratio novinarima i objasnio zašto su se danas okupili. "Današnji skup je skup kontra nekih kvazi vrijednosti koje nam se nastoje nametnuti i koje sve radikalnije nameću svoju agendu, narativ i diskurs što mi ne želimo prihvatiti kao nešto normalno i zato se naš skup zove podrška normalnim vrijednostima aludirajući da je sve izvan toga nenormalno", kazao je.

Musa je kazao da svi mi sprovodimo svoj način života u krugu svoje porodice, najbližih, unutar četiri zida. "Šta kada bi svi koji se smatraju ugroženim šetali svaka 2-3 dana i blokirali grad? Mogli smo i mi blokirati pola grada kao i oni, ali gledamo da budemo skromni i da ne remetimo normalan život. Naša šetnja će biti kraća i nikoga neće ugrožavati", zaključio je. Harun Salkić, jedan od učesnika je kazao da njemu lično LGBT osobe ne smetaju i da je za njega homoseksualnost strast, a da se protiv strasti čovjek treba boriti. "Meni konkretno smeta to što su jednostavno previše radikalni u nametnju vlastitih vrijednosti i ja to ne mogu prihvatiti kao nešto normalno", kazao je.

On je dodao da BiH kao država obično kasni 10-15 godina za zapadom. "Imamo priliku da vidimo šta se dešava u Evropi i Americi. Ja sam bijelac i muškarac i to vidite i to je jasno. Ali sada po tome imam pravo da kažem da sam crna lezbejka, a vi koji sa strane posmatrate istinu i vidite zaista kako je, ispadate budala. Zato sam došao da podržim skup normalnih vrijednosti", rekao je. Organizatori su djeci podijelili i bajramske paketiće uoči ovog muslimanskog blagdana.

Na pitanje zašto se protiv Povorke ponosa koja je svake godine protekla mirno i bez incidenata, Musa kaže "da tako sve počinje". "Sve počinje s romantičnim i lijepim šetnjama, a kasnije se pretvara u nešto drugo. Oni dolaze po našu djecu, a ja sam tu da zaštitim našu i vašu djecu, djecu ovog grada i države BiH. Aludiram na period od 5-10 godina šta će se dešavati. Sada je normalno na zapadu da transrodne osobe ulaze u vrtiće, škole, odgajaju djecu da nisu ni muško ni žensko, da im roditelji nisu muško i žensko već roditelj 1 i roditelj 2. I to se nama sprema ovdje. Zato odlučno kažemo ne. Ne smeta mi niko, ni LGBT građani ovog grada i države, da mirno šetaju, ali čemu zatvaranje i nepravda prema stanovnicima kojima se ugrožava kretanje. Kako ćemo očekivati da građani prihvate takve ideje ako se drugi ugrožavaju?", izjavio je.

14. juni / lipanj, 2023.

'Ponosno zajedno' građani na četvrtoj Povorci ponosa u Sarajevu

Podijelite

Učesnici četvrte povorke ponosa u Sarajevu šetnju su završili ispred Narodnog pozorišta odakle su još jednom apelirali na potrebu zakonske regulacije LGBTIQ+ prava, ali i svih drugih koji su na bilo koji način ugroženi. "Danas smo se okupili pod sloganom 'Ponosno zajedno', ta riječ zajedno nije samo riječ već poziv na akciju. Zajedno smo jači i jače, zajedno možemo mijenjati svijet", poručili su aktivisti u subotu, 24. juna.

Uz značajnu podršku građana, LGBTIQ+ zajednica Povorku ponosa vidi kao način zajednice da bude vidljivija u društvu, te da se kroz aktivistički čin šetnje skrene pažnja na probleme i potrebe s kojima se LGBTIQ+ osobe suočavaju.

Ovogodišnja povorka održava se uz nešto slabije mjere sigurnosti nego je to bio slučaj ranijih godina.

Povorku ponosa podržao je i dio akademske zajednice u Sarajevu.

Profesor na Fakultetu političkih nauka Asim Mujkić za Radio Slobodna Evropa kaže da je izuzetno važno podržati sve ono što se tiče borbe za ljudska prava i slobode.

"To treba stalno ponavljati. Mi smo ovdje žrtve uskraćivanja ljudskih prava i sloboda, na najrazličitije načine. Posebno je važno podržati borbu za prava manjina. Najbolje je biti danas uz ove ljude i podržati ih u borbi protiv diskriminacije", rekao je Mujkić.

Vanja Šunjić iz organizacionog odbora Povorke kaže da žele poslati poruku da savezništvo treba biti beskompromisno, da mora biti javno, a ne u četiri zida.

"Moramo se ujediniti na svim frontovima borbe. Svi zajedno kroz povorku ponosa tematiziramo sve primjere obespravljenosti", kazala je Šunjić.

Anisa Pračić Šehić iz organizacionog odbora Povorke ponosa ističe da bilježe značajne pomake u odnosu na ranije povorke, najprije jer ove godine povorku štiti manji broj policajaca. "Bit će jednog dana i mnogo bolje. Cilj nam je da Povorka bude otvorena za sve građane. Širimo savezništvo, želimo da se međusobno volimo, poštujemo i da širimo ljubav, a pobijedimo mržnju", rekla je Pračić Šehić.

Iz LGBTIQ+ zajednice ističu da i dalje žive u izrazito neprijateljskom okruženju gdje se svakodnevno suočavaju sa strahom od nasilja i odbacivanja.

Iz Povorka ponosa ističu nužnost promjena posebno nakon napada na članove i članice Organizacionog odbora Bh. povorke ponosa u Banjoj Luci, u martu 2023. godine.

Troje aktivista iz Organizacionog odbora Bh. povorke ponosa povrijeđeno je u napadu huligana ispred prostorija organizacije Transparency International BiH.

Napadi su bili povezani sa događajem u organizaciji Bh. povorke ponosa, koji je trebalo da se održi tu večer, ali ga je policija zabranila.

"U odnosu na to što se desilo u Banjoj Luci, i na činjenicu da se ovdje sada nalazimo – pokazatelj su da je Sarajevo i dalje liberalno ili liberalnije od Banje Luke", kazali su iz Povorke ponosa.

Iz organizacija koje se bave pravima LGBTIQ+ zajednice upozoravaju da BiH zaostaje za zemljama regije kada je u pitanju donošenje zakona koji bi štitili njihova prava.

Ukazuju na to da BiH nema zakon o istospolnom partnerstvu, ali ni zakon o rodnom identitetu.

Prema posljednjem izvještaju Institucije Ombudsmana za ljudska prava, U BiH od 2017. godine nisu napravljeni konkretni pomaci u osiguravanju stvarne ravnopravnosti LGBTIQ osoba. U izvještaju se navodi da je u BiH i dalje prisutan govor mržnje, a rijetki su nositelji i najviših funkcija koji otvoreno istupaju u zaštitu

Vaša mišljenja i osjećanja o različitim društvenim pitanjima

Poštovani/Poštovana,

Hvala što ste odvojili vrijeme za sudjelovanje u istraživanju kojim želimo saznati Vaše mišljenje i osjećanja prema temama o kojima se u bosanskohercegovačkoj javnosti s vremena na vrijeme vode rasprave. Ovo istraživanje dio je šireg istraživanja kojeg za potrebe završnog rada provodi Gabriel Nikitović, student V. godine Odsjeka za psihologiju Sveučilišta u Sarajevu.

Molimo Vas da označite odgovore koji nabolje odražavaju Vaša mišljenja i osjećaje te da odgovorite na sva pitanja u upitnicima. Ispunjavanje upitnika traje između 5 i 10 minuta i potpuno je anonimno. Nećemo zabilježiti Vaš identitet, a Vaši se odgovori neće moći povezati s konkretnom osobom, stoga Vas molimo da iskreno odgovorite na sva pitanja. U bilo kojem trenutku možete odustati od daljnjeg ispunjavanja ankete.

Za sva dodatna pitanja možete se javiti na sljedeću e-mail adresu: nikitovic.gabriel@gmail.com

Još jednom Vam zahvaljujemo na doprinosu ovom istraživanju.

I dio Osobni podaci

Spol

Dob

Mjesto stanovanja

Sveučilište

Fakultet

Odsjek

Godina studija

II Dio

Molimo Vas da označite slažete li se s tvrdnjom („Slažem se“) ili ne („Ne slažem se“). Ako niste sigurni koji od ova dva odgovora izabrati, označite „Ne znam“.

	Slažem se	Ne slažem se	Ne znam
1. Istospolnim partnerima u Bosni i Hercegovini treba zakonom omogućiti usvajanje djece.			
2. Treba uvesti smrtnu kaznu u Bosni i Hercegovini.			
3. Seksualni rad treba zakonom odobriti u Bosni i Hercegovini.			
4. Migrantima treba zabraniti ulazak u Bosnu i Hercegovinu.			
5. Abortus treba zakonom zabraniti.			
6. Korištenje marihuane u nemedicinske svrhe treba legalizirati.			
7. Entitet Republika Srpska treba se otcijepiti od Bosne i Hercegovine.			
8. Seksualno obrazovanje treba uvesti kao obavezan predmet u osnovnu školu.			
9. Eutanazija se treba zakonom dozvoliti.			
10. Nacionalnističke izjave treba strogo kažnjavati.			

11. Klimatske promjene su veliki problem za čovječanstvo.			
12. Vjerskim simbolima nije mjesto u obrazovnim institucijama.			
13. Genetski modificirana hrana potpuno je neškodljiva za čovjeka.			
14. Dejtonsko državno uređenje Bosne i Hercegovine ne treba mijenjati.			
15. Povorke ponosa u Bosni i Hercegovini treba zabraniti.			
16. Vlasti Srbije i Hrvatske upliću se u političke procese u Bosni i Hercegovini.			
17. Bez angažmana SAD-a i EU u Bosni i Hercegovini izbio bi sukob, a vjerojatno i rat.			

III dio

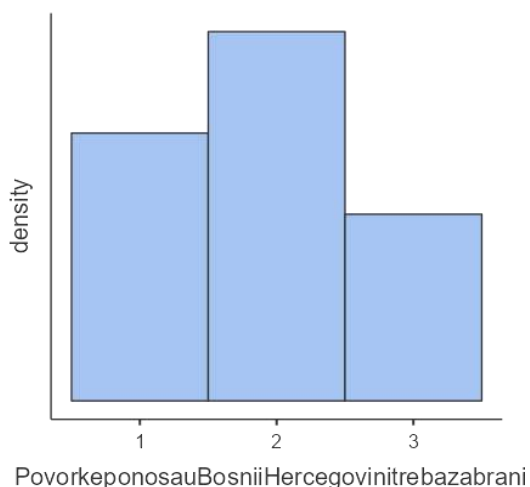
Molimo Vas da procijenite u kojoj **Vas** mjeri svaka od dolje navedenih tema **zabrinjava**. Pri tome koristite skalu od 1 ("Uopće me ne zabrinjava") do 7 ("Jako me zabrinjava").

1. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se istospolnim partnerima u Bosni i Hercegovini omogućilo usvajanje djece.	1	2	3	4	5	6	7
2. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se uvela smrtna kazna u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7
3. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se u Bosni i Hercegovini legalizirao seksualni rad.	1	2	3	4	5	6	7
4. Zabrinjava me veliki broj migranata u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7
5. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se abortus zakonom zabranio.	1	2	3	4	5	6	7
6. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se legaliziralo korištenje marihuane (u nemedicinske svrhe).	1	2	3	4	5	6	7
7. Zabrinut/a sam da bi se Entitet Republika Srpska mogla otcijepiti od Bosne i Hercegovine.	1	2	3	4	5	6	7
8. Kada bi se uvelo seksualno obrazovanje u osnovnoj školi bio/bila bih veoma zabrinut/a.	1	2	3	4	5	6	7
9. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se eutanazija zakonom dozvolila.	1	2	3	4	5	6	7
10. Zabrinjava me nacionalistička retorika u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7
11. Zabrinjavaju me klimatske promjene.	1	2	3	4	5	6	7
12. Zabrinjava me upotreba vjerskih simbola u obrazovnim institucijama.	1	2	3	4	5	6	7
13. Zabrinjava me korištenje genetski modificirane hrane.	1	2	3	4	5	6	7
14. Zabrinjava me dejtonsko državno uređenje Bosne i Hercegovine.	1	2	3	4	5	6	7
15. Zabrinjava me održavanje Povorke ponosa u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7
16. Zabrinjava me uplitanje vlasti Srbije i Hrvatske u političke procese u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7
17. Bio/bila bih zabrinut/a ako bi prestao angažman SAD-a i EU u Bosni i Hercegovini.	1	2	3	4	5	6	7

Deskriptivna analiza skale zabrinutosti

	Mean	SD
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se istospolnim partnerima u Bosni i Hercegovini omogućilo usvajanje djece.]	3.17	2.29
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se uvela smrta kazna u Bosni i Hercegovini.]	3.26	2.17
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se u Bosni i Hercegovini legalizirao seksualni rad.]	3.98	2.17
[Zabrinjava me veliki broj migranata u Bosni i Hercegovini.]	4.02	1.81
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se abortus zakonom zabranio.]	5.13	2.17
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se legaliziralo korištenje marihuane (u nemedicinske svrhe).]	3.23	2.05
[Zabrinut/a sam da bi se Entitet Republika Srpska mogla otcijep	3.69	2.07
[Kada bi se uvelo seksualno obrazovanje u osnovnoj školi bio/bi	1.63	1.25
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi se eutanazija zakonom dozvolila.]	2.70	1.79
[Zabrinjava me nacionlistička retorika u Bosni i Hercegovini.]	5.27	1.77
[Zabrinjavaju me klimatske promjene.]	4.86	1.92
[Zabrinjava me upotreba vjerskih simbola u obrazovnim institucijama.]	3.24	2.02
[Zabrinjava me korištenje genetski modificirane hrane.]	4.16	2.02
[Zabrinjava me dejtonsko državno uređenje Bosne i Hercegovine.]	3.69	1.91
[Zabrinjava me održavanje Povorke ponosa u Bosni i Hercegovini.	2.91	2.25
[Zabrinjava me uplitanje vlasti Srbije i Hrvatske u političke p	4.17	1.98
[Bio/bila bih zabrinut/a ako bi prestao angažman SAD-a i EU u Bosni i Hercegovini.]	3.26	1.84

Prilog 5

Histogram rezultata čestice „Povorke ponosa u Bosni i Hercegovini treba zabraniti“ 1- slažem se, 2-ne slažem se, 3-ne znam

Prilog 6

Deskriptivna statistika za zavisne varijable u eksperimentalnoj grupi

Varijable	M	SD	Min	Max	Sk	SESk	Ku	EKu	S-W	P
SSMR	3.56	.71	1.76	4.71	-.320	.347	.252	.681	.978	.543
Zauzimanje perspektive	3.52	.78	2	5	.077	.347	-.887	.681	.958	.103
Višestruki ishodi	3.78	.78	2	5	-.653	.347	.307	.681	.876	.000
Poniznost	3.34	1.06	1	4.75	-.561	.347	-.850	.681	.927	.007
Rješavanje kompromis om	3.83	.69	2.33	5	-.344	.347	-.352	.681	.951	.056
Autsajder perspektiva	3.50	.89	1.23	5	-.267	.347	-.189	.681	.972	.329
GMR	4.74	.65	3.54	6	.062	.347	-.834	.681	.971	.320
IGP	54.96	16.33	.00	95	-.312	.354	2.715	.695	.907	.002
OP	3.86	.99	1	5	-.884	.347	.372	.681	.911	.002
BI	.47	.69	.00	3					.676	.000

M – aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; Sk - skjunis; SESk – standardna pogreška skjunisa; Ku – kurtozis; SEKu - standardna pogreška kurtozisa; S-W – Shapiro-Wilkov test normalnosti distribucije; p-stepen značajnosti; SSMR – skala situacijskog mudrog rezonovanja; IGP – intergrupna pristrasnost; BI – bihevioralni ishodi; OP – odobravanje politika

Deskriptivna statistika za zavisne varijable u aktivnoj kontrolnoj grupi

Varijable	M	SD	Min	Max	Sk	SESk	Ku	EKu	S-W	P
SSMR	3.33	.69	1.76	4.57	-.209	.330	-.283	.650	.978	.488
Zauzimanje perspektive	3.19	1.04	1.00	5.00	.024	.330	-.618	.650	.961	.102
Višestruki ishodi	3.92	.99	1.00	6.00	-.767	.330	.688	.650	.914	.002
Poniznost	3.03	1.09	1.00	4.75	-.274	.330	-.795	.650	.953	.048
Rješavanje kompromis om	3.83	.67	2.33	5.00	-.383	.330	-.315	.650	.927	.005
Autsajder perspektiva	3.14	.99	1.00	5.00	-.160	.330	-.587	.650	.979	.540
GMR	4.64	.67	1.85	5.69	-1.377	.327	4.466	.644	.905	.001
IGP	51.35	11.86	.00	81.50	-1.320	.340	7.070	.668	.836	.000
OP	3.61	1.23	1.00	5.00	-.678	.330	-.714	.650	.905	.001
BI	.52	.73	.00	2.00					.692	.000

M – aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; Sk - skjunis; SESk – standardna pogreška skjunisa; Ku – kurtozis; SEKu - standardna pogreška kurtozisa; S-W Shapiro-Wilkov test normalnosti distribucije; p-stepen značajnosti; SSMR – skala situacijskog mudrog rezonovanja; IGP – intergrupna pristrasnost; BI – bihevioralni ishodi; OP – odobravanje politika

Deskriptivna statistika za zavisne varijable u pasivnoj kontrolnoj grupi

Varijable	M	SD	Min	Max	Sk	SESk	Ku	EKu	S-W	P
SSMR	3.23	.76	1.19	4.57	-1.14	.291	.96	.57	.894	.014
Zauzimanje perspektive	3.32	.95	1.00	5.00	-1.02	.291	.74	.57	.893	.000
Višestruki ishodi	3.79	.87	1.00	6.00	-.87	.291	1.44	.57	.915	.000
Poniznost	3.05	1.02	1.00	4.75	-.71	.291	-.47	.57	.913	.000
Rješavanje kompromis om	3.42	.98	1.00	5.00	-.68	.291	.06	.57	.930	.001
Autsajder perspektiva	2.99	1.06	1.00	5.00	-.53	.291	-.49	.57	.924	.001
GMR	4.55	.78	1.46	5.69	-1.27	.291	3.01	.57	.915	.000
IGP	48.65	14.68	.00	81.5	-1.57	.295	4.03	.58	.779	.000
OP	3.21	1.21	1.00	5.00	-.104	.291	-1.33	.57	.933	.001
BI	.31	.60	.00	2.00					.555	.000

M – aritmetička sredina; SD- standardna devijacija; Min – minimalni rezultat; Max – maksimalni rezultat; Sk - skjunis; SESk – standardna pogreška skjunisa; Ku – kurtozis; SEKu - standardna pogreška kurtozisa; S-W Shapiro-Wilkov test normalnosti distribucije; p-stepen značajnosti; SSMR – skala situacijskog mudrog rezonovanja; IGP – intergrupna pristrasnost; BI – bihevioralni ishodi; OP – odobravanje politika

Prilog 7